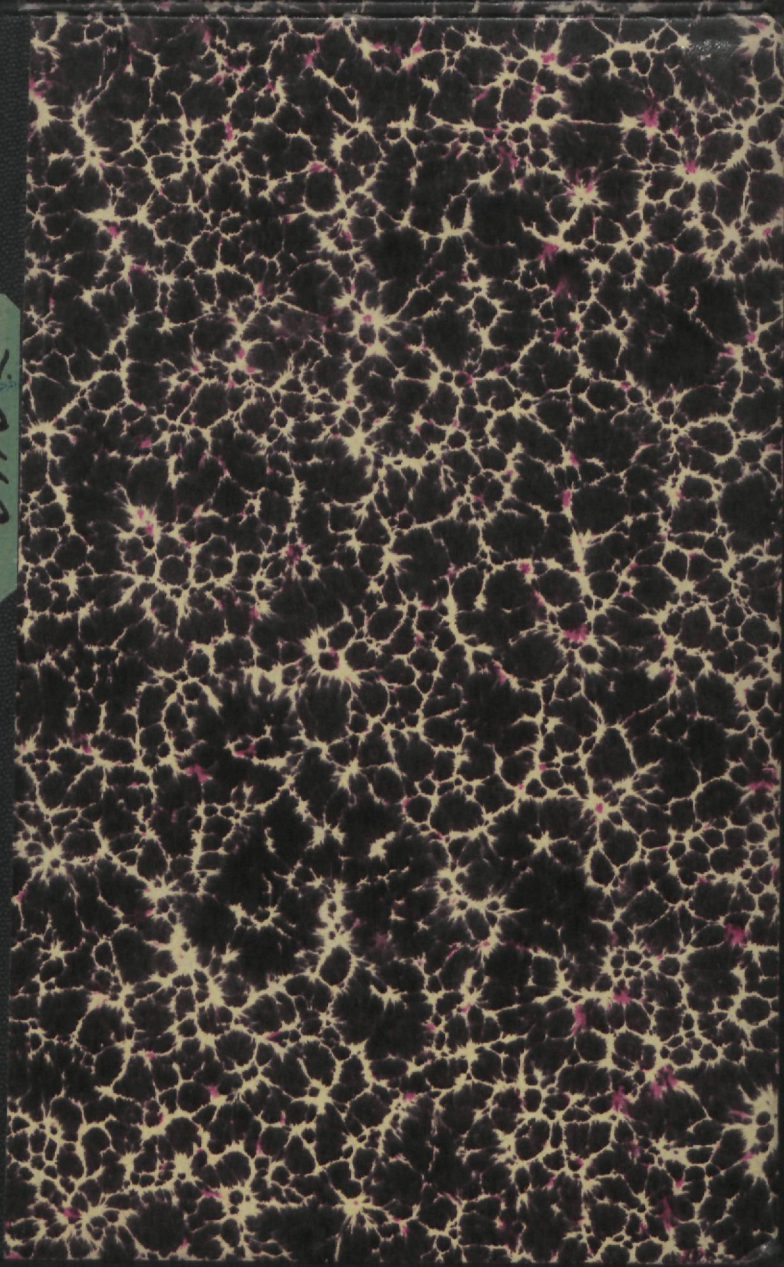

Box
311354

I 3113.

Medniku kool.

Tarwiline käsiraamat färneritele ja
kõikidele muudele, kes omas aedas
wiljapuid, lillesid ja aiawilja tahawad
kaswatada.

Kirjutanud

Trükitud M. Tõnisson'i kuluga.

13115.

Medniku kool.

Tarwiline käsiraamat kärneritele ja
kõikidele muudele, kes oma aedas
wiljapuid, lillesid ja aiawilja tahawad
kaswatada.

Kirjutanud

Trükitud M. Tõnisson'i kooliga.

Дозволено цензурою. — Юрьевъ, 12-го Августа 1897 г.

ENSV TA
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

32759

Печ. въ типог. А. Зейдельберга въ Вейсенштейнѣ.

Medniku fool.

I. Üleüldised juhatused.

1. Aiamaa valimine.

Harwaste on wõimalik täieste sündlikku maatükki tahtmist mööda walida, enamiste piame seda wõtma, nagu teda leiame. On meil aga wõimalik wabalt walida, siis on kõige parem niisugune, kus hommiku- ja lõunapäike peale paistab. Warjulised aiad ehk niisugused, mis lohkudes, niisked ja wesised, on terwisele kahjulised, nendes on wähe sigidust; nad annawad wäga mauid ehk haiglasi, peenikesi ja wesiseid kastusi. Hea aga on see, kui aiamaa põhja- ning kirde- tuulede eest hoonete, müüride, metsa ehk muu läbi wõimalikult kaitsetud on.

Wäga soowitaw ja mõnus on pikemalt, kui aiamaa wastu hommikut ehk lõunat längus on. Päike ja õhk wõitwad siis maa ja kastwude peale paremine mõjuda ja kastwamist palju rohkem edendada, kui see loodis-maa peal wõimalik on. Üsegi

kaunis häkilised mäekülled lasewad endid õige ilu-
saks aedadeks ümbermuuta, kui neid astmete wor-
miliselt tehtakse, mis aga ikka kaunis palju tööd
ja kulu nõuab.

Wäga mõnus ja kasuline on, kui aed nõnda
lähidal kui võimalik elumaja juures on. Nümmelt
on see kõögiaia kohta soovimise väärt, sest et
omanik siis tööd palju paremine üle võib waa-
data, ka kõogitarwitus alati hõlpus kätte saada on.

Lõppeks piab aiaplatsi walimise juures tähele
panema, kas ka tarwilik, hea omadusega wesi hõlp-
jaste saadawal on, mis iseäranis kõögiaiale, kui
see head saaki piab andma, peasi on, niisama
tarwiline aga ka lilleaiale ja wiljapuudele.

Maatükki, kui see ka ainult mõni ruutsüld
suur on, võib aiaks tarwitada, ta võib arm-
saks puhkekohaks ümbermuudetud saada. Mui-
dugi ei wõi sarnaseid pisukesi ruumisid mitte nõnda
wahelduserikkalt kujustada, kui suuremaid ae-
dasid. Sest aed on loomusepilt; mida suurem ta
on, seda mitmekesisemalt ta oma pilti kujutab,
mida pisem ta on, seda vähem wormirikkalt la-
seb ta ennast sisse seada. Aga ka pisukene aed
võib palju pakkuda ja lasseb ennast wäljaehitada.

Õpitaks walmistataks aia plaan, mõedetaks
terwe platsi suurus ära ja tähendataks iga puu
ja põesa seisukoht ülesse.

Maapind jäegu oma loomulisesse olekusse,
s. o. lohki jäegu lohuki ja mühi mühuki, sest ta-
sandamine wõtaks wäga palju tööd ja kulu ning

tooks sellewastu wähe tulu. Kus aga aed kogu ni pisukene on, seal wõib küll tasandamist ette wõtta.

Nüüd määratakse koht ära, kuhu majad tulewad ehitada. Maja koht olgu ikka seal, kust kõige parem terwet aeda ülenäha on.

Süis jaagu määratud, palju maad kõögiaia, wiljapuu-aia ja lilleaiale tahetakse jätta.

Majautus joonitatakse paberi peale ja wõrrelatakse, muudetakse ning parandatakse senikaua, kuni kõik ilusaste kokku lapib ja nägus näha on.

Mid tuleb platsile niisugune ümber teha, et ta teadawat warju pakub, ja et elawad neljajalgised, nagu jänised, koerad jne. mitte läbi ei pease pugema. Ta on kas elaw, põesas-aia näul, ehk eluta, lattidest tehtud.

Õhimesed ei ole weiksema aedadele mõne põhjuse pärast mitte wäga soowitawad, küll aga suurema maa tükkidele. Et mõne aiapidajal süiski himu tuleb niisugust walmistada, selle pärast saab süin lühidalt õpetatud, kuidas seda mõnusam on toimetada.

Kõikide puude seas selleks kõige sündlikum on *Crataegus Oxyacantha*, peale selle weel akaatsiad, sirelid, jasmiinid ja palju muid. Kõige ilusam alati haljas heke saab „elupuust“ (*Thuja occidentalis*) ja kuuskedest. Selleks istutatakse 3 — 4 aastased elupuud taimed 16 tolli üksteisest eemalle. Tema lõikamine on kõige parem Mai-kuus.

Crataegus'e hekiks wõetakse 2 — 3 aastased

taimed, kui võimalik, siis niisuguseid, mis enne juba kord on ümber istutatud, lõigatakse nende oksade ja juurte otjast tüüdi maha ja istutatakse nad sinna kuhu heke piab saama, 16 tolli üks-teisest kaugelle ning kastetakse heaste.

Heaste kasvamiseks piab see maa riba, kuhu heke istutakse, 2 jala laiuselt ja 20 tolli sügavuselt ümber kaevatud saama ja sinna ka, kui maa lahja, sõnikut pantama. Pärast taimede istutamist riputatakse maapind puulaastudega ehk muu puruga üle. Pärast piab mõlemilt poolt äärest maa konksutatud ja rohust puhastatud saama.

Hoolda oksade painutamise ja üks-teisest läbi punumise läbi saadakse väga tihe aed, mis 4 — 7 jalga kõrgeks kasvab ja täieste läbi peasemata on. Selleks saavad taimed kahe aasta pärast, kui nad tugewaste kasvama on hakanud, maa ligidalt maha lõigatud. Siis lastakse uueste kasvunud võsadeft 2 kõige tugewamat jääda, teised lõigatakse ära. Need saavad siis suwel pool wiltu üks-teisest läbi põimitud ja risti kohtade pealt kinni siutud, nõnda et nad kõwaste kokku kasvavad. Nõnda saadakse 2 aastaga umbes 3 jala kõrgune aed, ja kui pärast poole põimimist hoolega edasi toimetatakse ja mõlemilt poolt wälja kasvawaid oksid sagedaste lõigatakse, kasvab tihe ja kõwa aed mõne aastaga walmis.

2. Köögi aea asutamine.

Kui suur köögi-aed piab olema, et temast teatud summa, näit. 6 inimest küllalt aia-wilja ja köögi-kaswusid wõiwad saada, ei ole kerge kindlaste ütelda, sest et saak seda mööda suurem ehk vähem on, kudas aeda haritakse. Ka on aia-wilja tarwitamise rohkus igas perekonnas isegune. On aga ruumi küllalt, siis on ikka parem, aed küllalt suur asutada, sest et ruumi, mida wahest köögi kaswude jaoks tarwis ei ole, ikka jälle muul wiisil pruukida wõib.

Kui wõimalik, jautatagu aed 4-ks ehk 6-eks kandiliseks pea-osaks. Kõige enne tehtakse teed walmsis, mis aedas wäga tarwilised on ja kui nendele ilusad, serwitatud peenrad ääri mööda tehtakse, ka aiale ilu annawad. Ei ole aed mitte wäga suur, siis on kahest — kolmest pea-teest, mis 5 jalga laiad, küllalt. Üks nendest läheb pikuti läbi aia, teine põigiti ja kolmas, kui seda weel tarwis, ümber aia. Peenra-waud tulewad 1 jalg laiad teha. Teesid ärgu tehtagu mitte ülearu palju. Pea-teedel piaks aga ikka ülemal nimetatud laiused olema, sest et neid mööda mõnikord ka kahe rattalise käruga sõnikut, mulda ja wett piab widama.

Teede materjaliks wõetakse, mis kõige kergemalt saada on. See piab kõwa ja wee läbi lastew olema. Kus liwa ja kruusi saadawal, on see muidugi kõige parem. Nende puudusel ai-

datakse enmast kiwi süe päraga ja parkimise koor- tega. Teede pealt kaewatakse hea pruugitaw muld ära; selle asemelle tambitakse jämedam materjal, nagu kiwid, kinni ja lautatakse peenem peale. Wee ära woolamise pärast tehakse teed keskelt natuke kumerad.

Plustajad ja ühtlasi kasulikud on köögi-aias ilupeenrad ehk rabattid, mida pea-tee äärde paigutatakse. Nende peal kasvatakse mitmesuguseid kasu- ja ilu taimesid. Lille armastajatel on siin kõige parajam koht, omale rõemu walmistada. Rabattide piiredeks ehk ääredes pruugitakse omaniku maitse järele mitmesugust materjali. Glusa ääredes tarwitatakse kasulikkusid taimesid, nagu murulauku, majorani, salbei, laven- del't j. m. Lille sõbrad walivad selleks mada- laid lillesid, mesilaste pidajad jälle „Arabis alpina.“ Muru mätta tarwitamist jäetakse ikka wähemaks, sest et see maa ära kurnab ja tigudele ning muu söödikutele warju paika annab. Gluta ääredes wõib kiwi tahwlikesi tarwitada, mis küll tuima näuline paistab, siiski mätas-ääredest palju parem on.

3. Puu-wilja aed.

Puuwilja aedas piawad ilu ja kasu ühenduses seisma, sellepärast piab kõrgete wilja puude kõrwal ka marja põesaid, roosid ja üksikuid pui- estiku- ja lille-salkasid leida olema, seda mööda, kudas see aia omanikule meele järele on. Teed

piawad 5 jalga laiad olema, nõnda et kolm inimest lahedaſte kõrwu peasewad kõndima. Tühjad lapid puude ja põeſaſte wahel ſaawad murumaaks tarwitatud. Puude ruumi jagamiſe juures tuleb tähele panna, et igal puul küllalt ruumi ja walguſt oleks kaſwada ja wilja walmiſtada. Siiski tuleb aga hoolt kanda, et aedas päewa paiſtſeid ja ka warjulifi kohtafiid mõlemaid oleks.

4. Ilu- ja lille=aea walmiſtamine.

On lille armatajal ainult weikene ruum maja ligidal pruufimiseks, ſiis ſaab ta teda ehte kaſti ſarnajelt ära ehitama ja püüdma niipalju iluſtada kui wõimalik. See ſünnib kõige paremine ſelle läbi, et tarwitataw ruum ſeaduſliku plaani järele peenarteks ja uulitſateks ära jautataſſe. Niisuguse aia korraſpidamine maksab ſagedaſte rohkem, kui mitu korda nii suur puieſtik, ſeſt et iluſtaſte walmiſtatud peenrad aastas 2 — 3 korda mitme ſuguseid taimiſid täis tulewad iſtutada. Niisugune lille=aed piab niikaua kui ſooja aega on, peremehe kui ka iga muu mööda käija ſilma rohke õie iluga rõemusta. Lille taimed tulewad enamiste kunſt=aedniku käeſt oſta, ſeſt ilma labadeta ei ſaa neid kaſwatada. Ei taħa aga aia omanik nii palju kulutada, ſiis ſaab ta ſellwiisil wähemaga läbi, et ta lille peenrad rooſiſid, muid kenaste õitſewaid ilupõeſaid ja madalaks jäewaid okas=puid täis iſtutab. Rooſid ja ilu=põeſad ſaawad igal ſewadel lõigatud ja

muld nende ümbert jagedaste liigutatud. On ilu-aiaks tarvitataw ruum suur, siis tehtakse sinna kenad lehthooned, määratakse mängu plats lastele ja seatakse sinna, kui wett küllalt saada wal, ka purtskaw-kaew. Mitmesuguste lehttaimede saldade asemelle wõib wäga heaste piramidi sarnasels kaswatatud wilja-puid istutada.

Ette tehtakse terve plaan maha wal mis, siis hakatakse teede pealt mulda ära kaewama. Kaewatud muld aetakse niisuguste kohtade peale, kuhu maapinna kõrgendamist tarwis on, ehk pantakse unikusse, sõnikuga segamine. Wälja kaewamise sügawust määratakse selle järele, kui hea wälja kaewataw muld ja kui rohkeste täitmise materjali saada wal on. Kõige vähemalt kaewatagu ikka 6 — 8 tolli sügawuselt. On teed wal mis, siis kaewatakse haugud üksiku suurte puude jauks ja kaewatakse puu-salkade asemel sügawaste ümber. Rohumaa platsid saawad labida ja kookuga tandsandatud.

Siiis alles hakatakse puid ja põesaid istutama. Suured puude salgad ei saa mitte ria wiisi istutatud, waid suuremad taha, vähemad keskelle ja ette otja weikesed põesad.

5. Lille peenrad ja rabattid.

Nende kuju kohta tuleb ütelda, et pikerkune worm ikka kõige ilusam on. Mõne koha peale on ka ümargusi ja poolekuu näulisi tarwis. Muid nõnda nimetatud „luule wormisid“ ei ole maja-aeda

tarwis, need kõlbawad ainult kunst aedadesse. Kõik muru sees seiswad peenrad piatwad teede ligidal, umbes 16. tolli kaugusel seisma, nõnda, et ilma rohu tallamata neid kasta ja puhastada wõib.

Kabattid on kitsad peenrad, mis teede ääredelle paigutatakse. Nende pikkus ja laius tehakse seda mööda, kudas ruum lubab ja nägusus nõuab. Wäga soowitaw on weifseks jäewaid, ühesuwiseid ilutaimesid ikka 3 tükki nii kokku istutada, et nad üheks põesaks kasvawad. Lille salgade ehk gruppe' de tegemise juures istutatakse kõige pikemad keskpaika ja lühemad ikka järk-järgult ääre poole. Ka on wäga soowitaw, mõned salga-taimed pottide sees tagawaraks hoida, nõnda, et peenra pealt ära kuitwanutele kohe uusi asemelle wõib istutada. Muld piab hoolega kohendatud ja rohust puhastatud ning nõrga-warrelised taimed keppide külge siutud saama. Sooja ilmadega ei tohi kastmist õhtutel ära unustada.

Sügisel saawad lille salgad ära koristatud, maa sügawalt ümber kaewatud ja sõnikut heaste sisse pantud. Rewadel, enne istutamist, pantakse ramumulda, mis pealsi kaudu sisse saab segatud. Salgad ületalwistest lilledest saawad ka konksutatud ja kastetud, aga harwemine kui suwe lilled. Peaasi on nende ramutamise sügisel. On lilled 6. tolli kõrguselt maha lõigatud, siis pannakse nende wahetele ramumulda ehk heaste mädanenud sõnikut ja kaewetakse see, weifese labidaga, lille põe-

saate waele siise. Seal juures saab ühtlasi ka kangeste wõsujatel taimedel üleliigsed wõsad ära lõigatud. Et niisugune sügisel kobentatud ja lühikese sõnikuga kaetud muld nõnda sügawaste ära ei külmeta kui kobendamata siis on sarnane ramutamine ka külma eest kaitsmiseks kasulik.

6. Muru.

Muru platside tegemine on wäga tähtjas. Iseenesest mõista, piab selleks tarwitataw maa liiga wõsujatest umbrohtudest puhas olema. Ei ole aga maa mitte puhas, siis on parem, tema peal enne aasta otsa kartolaid ehk wikkisid kaswatada, mille läbi umbrohud rohkestes wähenewad ja muist üsna ära häawitunud saawad.

Rõige parem rohi weikese muru-platside jaoks on Inglis Ray-rohi, nimelt peenikese leheline sort. Hea on, kui selle rohule weel mõnda peenemat sorti jekka segatakse. Aprilli kuu lõpetuses, kui kõwa külma enam karta ei ole, külwatakse ühel wagusjal, niiskel päewal seeme maha, hakatakse siise, surutakse kinni ja kui maa kuitu piaks olema, siis kastetakse tubliste. On seeme ülestõusnud, külwatakse weel natukene walget ristikheina sinna jekka, mis muru maa kindlamaks teeb. Hea muru maa saamiseks piab kõige wähemalt igas kuus terawa wikatiga ehk rohu niitmise masinaga muru lühikeseks lõikama, umbrohtu wälja kiskuma ning teda hoolega kastma. Suurte platside juures, kus umbrohu wälja praakimine wõimalik ega ka

tarwiline ei ole, on kasulik, Inglis Ray-rohu seemne asemelle rohu seemne segusid tarvitada. „Madal rohu seemne segu muru maa jaoks,“ nime all saab kõikidest suurematest seemne kauplustest väga head sorti rohu seemneid. Külwatakse sellele weel pärast ülestõusmist walget ristihaina sekka, siis saadakse väga hea tihed muru.

7. Üksikult seiswad puud ja põesad.

Mitmed puud ja põesad, näit. suurte õie kõratega kastania (*Aesculus macrostachya*), punase õitega akaatsia (*Robinia hispida*) ja p. m. paistawad iseäranis ilusad, kui nad üksikult seisawad. Looduses leitakse metsa ääri mööda ikka üksikuid puud, mis metsast lahkus, heleda walguse käes oma terwet ilu näitawad. Seda piab ka aedas järele püüdma teha; kõik piab aga targaste toimetatama, nõnda et üksikud puud salga omadega kokku sünniwad.

Niisugused põesad, mis kastnu ja õie ilu poolest iseäralikud, pannakse jalutuse teede ligidalle, et nad heaste silma paistaksiwad.

8. Kalju salgad.

Kalju ilu annawad aiale kalju salgad, mida puude alla ehk ka muru platsi peale seatakse. Nad tehtakse kas päris lihtsatest mäe-kiwi tükkidest, mis põllu pealt leitakse, ehk wiguri kiwidest. Kõige kenamad kalju salgad saawad wiguri kiwidest. Kiwide wahetele pantud mulla sees

figinewad mitmesugused taimed toredaste ja pais-
tawad halli wärwiliste kiwide pealt wäga kenaste
wälja. Uuemal ajal on kauplustest ka kunstli-
kult tehtud kaljusid saada. Iffa piab aga püüdma,
kiwide wahele weikseid mulla peenraid sünnitada,
kuhu kohalikud kiwistiku ja Alpi-taimed istutakse.
Kõrgemalle ulatawate wiguri-kiwi tippusid mööda
lastakse wäät-taimesid keerleda. Alpi taimed kae-
takse talweks kergeste kuuse oksadega, sest et
nendele paksu lume katet tarwis on. Puudub
nendel see, siis lähewad nad hukka. Muld kiwide
wahel saab iga aasta kohendatud ja uut kerget
mulda juurde pantud.

Alpi taimedele wõetakse liiwane metsa muld,
mõnedele ka lubjane ramus põllu muld, millele
jõe liitwa jekka on segatud. Ka on turbla muld
mitmetele tarwiline. Pea asi taimede istutamise
juures on see, et iga kiwi prau wahele muld
kinni saab surutud, nõnda et kusagille tühja ruumi
ei jae, mis lillede kaswamist takistab.

9. Maa muld ja tema omadused.

Muld on kiwidest kaua kestwa lagunemise läbi
sündinud, mis praegu ikka weel edasi kestab ja
maa harimise läbi edendatud saab. Mulla pea-
osad on sawi ja liiw, mille kõrwal weel lupja,
raua oksidi ja humus't mitmel mõedul leitakse.
Humus'eks nimetatakse seda mulla osa, mis tai-
medest ja elajatest mädanemise teel on tulnud.
Taimede kaswamiseks tarwilised mineraal olused

on: salpeetri hapu soolad, (salpeetrihapu lubi, salpeetrihapu kaali) weewlihapu soolad, (w. h. magneesia, w. h. kaali, w. h. lubi), ja wosworhapu soolad, (wos. h. raud, wos. h. kaali, wos. h. lubi ja wos. h. magneesia.) Ühte kokku on nendes olemas: kaali, lupja, rauda, magneefiat, wosworhaput, weewlihaput ja lämmastikku, wiimane salpeetrihapu näul.

Rõiki nimetatud oluseid piab mulla sees olema, sest et taimed nendest ja õhust saadud süe hapust kui ka weest, kokku on pantud. Mida humuse rikkam muld, seda mustem on ta. Ka mineraali olused wärwitwad mulla mustjaks. Mida mustem aga muld on, seda rohkem wõtab ta sooja enese sisse ja hoiab seda ka kauem alles kui heleda wärwiline muld.

Rui aedas mitte 1¹/₂ — 2 jalga sügawuselt head mulda ei ole, siis ei wõi mõned kõõgi kasvud mitte täielikult kasvada. Ruiwal ajal kuiwab ka õhuke muld wäga ruttu ära. Rõige parem aia kasvudele on kaunis kobe, siiski mitte liiga kobe ega ka mitte tänkas muld.

Lahutuse kunsti abil on wõimalik, iga mulla toidu oluste rohkust karwa peal teada saada. Seda ei ole aga igal mehel wõimalik proowida. Põllumees tunneb maa headust juba rohtudest ära, mis seal peal kasvawad. Kus nõgeseid, maltasid ja muid sarnaseid kasvab, on wististi ramus maa, olgu ta punane, pruun ehk must.

10. Maa parandamine.

See ja sügaw maa kobendamine on üks kõige tähtsamatest tingimistest taimede kasvamisele. On kerge aru saada, et juured kõwa maa sees nii lai-
 ali ei saa tungida toitu imema, kui pehme mulla
 sees. See ei ole aga ainuke kasu maa kaewa-
 mise juures. Maa saab sügawa kaewamise läbi
 rohkem sigidust ja rohkem toitu taimedele, sest
 kobeda maale võib õhk, kaste j. m. paremine
 sisse tungida. Nõnda on sügaw ja hoolas aia
 maa ümber kaewamine nagu üks osa ramutamist
 ja ülendab sõniku panemise mõju. Üleval seis-
 nud, õhu läbi toidufaks saanud muld pöördakse
 alla, nõnda, et taime juured sealt toitu saavad
 kuna alumine ülesse tuleb teiseks korraks toitu
 koguma. Sellest selgub, miks sõniku panemine
 ja ümber kaewamine enne talwet piab sündima.
 Kaewatud maale võib talwene wihma ja lume
 märg paremine sisse tungida. Peale selle saab
 sügise kaewamise läbi palju mutukaid ja usfsid
 wähendatud, sest need munewad oma munad ena-
 miste ifka sügawalle maa sisse, et külm neid ära
 ei wõtaks. Saatwad nad peale pöördud, siis lä-
 hewad munad kui ka pojad hukka. Kui ilmad
 lazewad, võib kaewamist üsna sügisel hilja toi-
 metada, ialgi aga ärgu wõdetagu kaewamist ke-
 wade wara ette, kui maa alles wesine ja külge-
 hakkaw on, waid oodatagu, kuni maa ära taheneb.
 Iseäranis mõjuwalt võib ka maad järgmi-

selt harida: raiutakse talwe algusel 2 — 3 tolli pakjusest külmetanud mulla kord lahti ja jäetakse tüfid talweks serwiti seisma. Sarnane maa pais-
tab küll näutu ja korratu, aga külme wõib jell kumbel kõige paremine mulla sisse tungida ja seda pudedaks teha. Nõnda kambeldatud maa saab kewadel enne külmist kergelt kaewatud ehk paljalt läbi konksutatud. Kui maa sügisel hoolega sügawaste ümber on saanud kaewatud, siis ei ole teda kewadel enam tarwis teha, siis aitab paljalt konksutamine maa kirsse sarnase konksuga, mis maa pinna nii kobedaks teeb, et kohe wõib istutada ehk külwata. Sügisel kaewades jäetakse labida täied terwelt seisma, kewadel ja suwel piab aga nõnda kaewama, et kampsid ei jae ja muld wõimalikult peenikeseks läheb. Seal juures saawad kiwid ja rohu juured hoolega wälja korjatud ning mitme sugused tõugud ära hufatud. Kaewamist ei pia mitte iga aasta ühe koha pealt hakkama, waid üks kord eest otjast, teine kord takka otjast, muidu kaswab maa ühelt poolt kõrgemaks.

11. Kraawitamine.

See on: aia maa ümber pöörmini 2 — 2¹/₂ jalga sügawuselt. Ümber pöördud maa annab suwel taimedele rohkem niiskust kui paljalt kaewatud muld, ka taheneb ta kewadel rutemine ära, nõnda et teda waremalt tarwitada wõib. Jse-
enesest mõista wõib ümber pöörmist ainult seal tarwitada, kus maa põhi hea ja taime kasvule

kõlblif on. Tarwiline on kraawitamine ka siis, kui kaewamise läbi maad nõnda sügawaste pehmeks ei saa, nagu mõned taimed nõuawad, näit. spargeli peenarte ja puu kooli tegemise juures ning ka siis, kui maa rohu juuresid täis on, nii et teda muul wiisil puhastada ei jõua. Kõige parem aeg selleks on sügise ja talwe. Teda toimetatakse järgmiselt: Pannakse maa tüki ühele poole äärde nõör 2 — 2¹/₂ jalga laiuse kraawi jauks maha ja kaewatakse see nõnda sügawaks kui soowitakse. Saadud muld kärutatakse sinna poole äärde, kus kaewamist lõpetatakse, wiimase kraawi täitmiseks. On esimene kraaw walmis, kaewatakse tema kõrwale teine, mille muld, pealmine kord kõige põhja esimese kraawi sisse aetakse j. n. e. kuni wiimase kraawini. Tahetakse maale seal juures sõnikut panna, siis pannakse see kõige pealmise korra alla ja kaetakse kõige wiimati wälja pillatud mullaga.

12. Maa parandamine teiste muldade juurde segamise läbi.

On aedas kõwa, raske sawimaa, siis piab ta enne põletatud lubjaga, tuhaga ja maja ehituse prüügiga parandatud saama. Toorelt jahwatatud gips on ka wäga hea. Tahetakse maad liiwaga kobedaks teha, siis on jäme liiw parem kui peenike. Wäga hea on, kui teda tuhaga segatakse, sest wiimane ei tee ainult kobedaks, waid ramutab ka, mida liiw üksi mitte ei tee. Müüride

küljest maha pudenenud prügi, tua pühkmed ja lehelise tegemise juures järele jäenud tuhk on kõik väga head maa kobendajad. Siig kerge liitvamaale on vana hoonete savvi, iseäranis aga tiigi ja kraatvide mudaga segamine soovitav. Wiimane piab enne talve otsa hunkus seisma ja mitu korda läbi segatud saama. Üleüldse paraneb kerge maa hoolsa sõniku andmise läbi, mis aga mitte pikk ega õlgine vaid lühike ja mädanenud weise sõnik piab olema. On maa liiga märg, nõnda et teda ülemal nimetatud asjadega parandada ei saa, siis piab kraatvisid kaevama. Sügavaste juurdutva aiawiljale on hea, kui iga 3-me sülla maa peale umbes kolme jala sügavune kraatv kaevatakse, seda soodu, kuhu poole maa längus on. Kraatvid võib õige kitsad kaevada ja nende põhja lautakse kiwidest võlvitud renn. Et muld läbi ei läheks, selleks pannakse kiwide peale kord sammalt, puu lehti ehk muud sellesarnast ja aetakse kraatv siis mullaga tasaseks.

13. Kamutamine.

Kamutamise läbi saab maale ära võetud toidu olused jälle tagasi antud ja wilja saak suurendatud. Kamutamise materjali seesst leitavatest olustest on kõige tähtsamad: lämmastik, wošwori hapu, kaali ja lubi. Lämmastik ajab kasvama, s. on. ta sünnitab taimel küljes palju lehti ja kasusid. Lämmastiku rikast sõnikut piab sellepärast nende taimelele antama, mida nimelt lehtede pä-

rast kasvatatakse. Võsvari haput on wiljade kasvamiseks tarvis. Võsvari hapulist sõnikut saab sellepärast rohkem niisuguse taimelele antud, mida õiede ja wilja pärast haritakse. Kaali ja lubi mõjuvad ühest küljest õie ja wilja kosumise peale, teisest küljest aitavad nad puu kasvamist.

Ramutamine on nelja viisiline: 1.) Ramutamine elaja sõnnikutega, 2.) Ramutamine ramumullaga. 3.) Ramutamine elavate taimeedega ja 4.) Ramutamine kunstisõnnikutega.

Elaja sõnnikuks nimetatakse ühe sõnaga kõikide koduelajate välja-heiteid ühes alla riputatud põhuga. Kõige parem sõnnik keedu wilja aiale on weise sõnnik. Ta soojendab maad, ilma seda palavaks ajamata, kõlbab iga maale ja annab mullale kõige kauemkestvat ramu. Põllumees segab oma sõniku sordid enamiste kokku ja teeb sellega üsna heaste, sest weise sõnnikut on enamiste ikka kõige rohkem, mille läbi ta ka teisi põlemise eest hoiab.

Hobuse sõnnik on wärskes olekus rutulise mõjuga ja maa kobendaja ning soojendaja, kõlbab sellepärast ainult külma ja märja maale üksikult pruukida, nõnda samuti ka lammas sõnnik. Mõlemate ramutamise jõud kestab wähe aega. Sia sõnnik on tükati wäga mõjuw, sest et ta elajatest tuleb, kes segi toitu taime ja elaja riigist pruugivad. Kõige rutem mõjuwam on sulg-loomade sõnnik, nimelt kanade ja tuike oma, ta ajab kangeste kaswama. Inimese väljajate on ka

mõnus sõnnik, iseäranis, kui teda teiste sõnnikutega ja tuhaga segatakse, ehk lubja puru, mädand saepuru, ja pühkmetega hunikusse pannakse ja heaste segatakse. Ka wedelas olekus, tuhaga segatult saab teda suure kasuga pruugitud. Üleliia ja puhtalt, ilma tuha olusteta, on ta saagedaste taime haigustele esimeseks põhjusiks.

Selle sõnniku väärtust ülendatakse weel selle läbi, et wälja käimise kohtadesse turbla puru puistatakse. Selle läbi jääwad Ammoniak ja weewli-wee-olus, mis muidu minema lendawad ja halwa haisu sünnitawad, sõnniku sisse paigale ja on taimedele tähtjas toidus. Riputatakse turbla puru lauta ja talli, siis kogub wirts sinna sisse ja õhk on puhtam.

14. Ramutamine ramu=mullaga.

On tuttav asi, et ise äranis niisugustel inimestel, kellel muud põldu ei ole kui aed, sõnniku ostmine liig kalliks läheb. Enamiste on ka põllu mehel ikka sõnnikust nappus, nõnda et maja aed liig wähega tikub jääma. Sellepärast piab elaja sõnniku ajemiku peale mõtlema, kui aed heas korras piab seisma. Mitte ainult sõnnik ei ole mõjuw ramutus, waid ka kõik muud elajast maha langewad osakesed, näit. weri, naha ja willa raasukesed, sõrad, kondid j. m. kui nad mädanema on läinud. Peale nende saab ka taime riigist asju, mida maa ramutamiseks võib pruukida, näit. kõik haljalt ära mädanenud taime osad, nagu umbrohi,

kartola pealsed, kollatanud kapsa lehed j. m. Mida sahwitsemad nimetatud asjad on, seda rutem nad mädanewad. Saepurud, wanad mädanenud puu tüfid, tahm, tubade ja uulitsate pühkmed, puu-kuuri puru j. m. sellesarnased asjad aetakse unikuusse, segatakse sagedaste ümber; kui see ära mädaneb, siis on ta hea pruugitaw sõnnik. Igas korralikus aedas piaks kusagil kõrwalises kohtas niisugune hunik ehk hauk olema, kus järgmiseks aastaks sõnnik walmib. Sarnane tagawara tuleb kõige wähemalt iga kolme kuu järele ümber rajuda ja kange kuiwaga ka kasta; nimelt on wirts selleks mõnus. Tarwiline on, ikka kaks hunikut ehk hauku selleks pidada. Haukusiid pruugitakse siis, kui aia ilu pärast hunikuid ei taheta teha. Ühes hunikus olgu wanem prügi mädanemas, kuni teist kogutakse. Saadud sõnnik on kõikide taimede kaswamisele väga hea.

15. Namutamise elawa taimede läbi.

Kui ühe ja sellejama maa tüki peal mitme taimede kaswatamist wahetakse, siis wõidab maa selle läbi toidu oluseid. Taimede juurtel on wõim, lahutawalt mulla jaufeste peale mõjuda. Kui ühel aastal niisuguseid taimesid kaswatatakse, mis palju kaali ära pruugitwad, siis jääb suurem osa lämmastikku ja wostworhaput mulla sisse teiste jauks. Selle pärast ei ole siis mitte ükskõik, milal midagit wilja kaswatatakse, waid tarwis on neid ikka õigel ajal wahetada. Erned ja uad näit.

wõtawad õhust lämmastikku wastu. Ühe osa sellest paigutawad nad oma juurtesse ja kui need jälle mullasse kaewatakse, siis saab maa selle läbi lämmastikuga ramutatud, mis lehe kasvudele ja juure wiljadele hea on.

Kunstjõnnikuteft on lämmastiku oluselised: Guano, mis wõeral maal lindude jõnnikust on sündinud. Chili salpeeter ja Kali natron salpeeter tulewad Ameerikast ja on ka jõnniku kauplustest saada.

Wostworhapulised jõnnikud, mida ubade, ernestele j. n. e. ka wilja puudele pruugitakse, tulewad enamiste lubja-superfosfati nime all kaubale ja on seda rohkem wäärt, mida rohkem sulawat wostwori-haput nendes leida on. Neid walmistatakse kas kontidest ehk wostwori-kiwidest. Uuemal ajal soowitatakse ka Toomasfosfati, mis kaalilise jõnnikuga seltsis pruukida, märja raba maale wäga hea on.

Kaalilised jõnnikud tulewad enamiste soolamägedest ja leitakse neid kauplustest järgmise nimede all: toores weewlihapu kaali, toores karnallit, toores kainit, grugit, kaali magneesia, kolme ja wiie kordne kaali jõnnik j. n. e. Nad on seda enam wäärt, mida rohkem nendes weewlihapu-kaali ehk floor-kaali leitakse. Neid õstetawaid jõnnikuid pruugitagu suure ette waatusega, sest et nad otse kohe taime juurtesse puutudes rohkem kahju kui kasu teewad. Ramu-mulla sisse segada on nad aga head.

Rõige parem aeg lauda sõnniku aeda wiimiseks on jügisel hilja, nõnda, et ta enne külma mulla sisse saab. Lumi ja wihm liutawad toidu olused sõnniku seest lahti ja lautawad mulla sisse ühe taja laiali. Wärske ja käärimata sõnnik ei ole aia maale soowitaw, ta teeb jagedaSte taimedele kahju ja annab ka mitmesuguste tõukudele head aju paika. Sõnnikut ei pia aedas ialgi kaua pealmaa seista lastama. Kuiwa ilmaga kuiwab ta ja kautab palju jõudu, wihm uhub jälle rammu wälja, nõnda et huniku ase üksi rohkem saab kui mujalt muld. Üks hea sõnniku pruukimise wiis on pealt ramutamine. Selleks wõetakse peenikest poolmädanenud sõnnikut ehk muud materjali ja riputatakse mulla peale, millele enne juba sügawasSe sõnnikut on pantud ja segatakse pealSi kaudu läbi. Sellest saawad noored taimed, kes ju kohe sügawaste ei juurdu, hakatuses toidust. Sellkombel sõnniku puruga segatud mulla pind ei lähe ka kastmise juures nii kõwaks ja praguliseks, kui muidu ja taimed, olgu nad lilled ehk muud, hakkawad tugewaste kasvama. Teiseks on tarwis, et alla pantaw sõnnik ühe taja sügawasSe saaks maetud, nõnda et taime juured mitte kohe sõnniku sisse ei lähe, waid oma rammu mulla seest enne ära mädanenud sõnnikust wõtawad. Ramu-muld ja kunstsõnnikud riputatakse kewadel peentra maa peale ja hakitakse sisse.

16. Kastmine.

Kaua kestwa kuiwaga tuleb aedas kastmist tarwis, siiski ärgu kastetagu liig palju, nagu seda sagedaste ette tuleb, et igal õhtul määratud aja wett peenarte peale kantakse. Mõeduta kastmine toob sagedaste rohkem kahju kui kasu ja walmistab palju asjata tööd. Üleüldse saadab kastmine peenra wiljale wähe kasu. Heaste haritud maa peal ajawad endid taimed, mis päewal suure palawuse pärast üsna närtsinud oliwad, öösel jälle püsti, ja kui ükskord oodatud wihm tuleb, siis kasvawad nad ime ruttu järele, rutemine kui need, mis kastmisega ära hellitatud said. On aga siiski niisuguseid taimesid, mis ainult rohke wee saagi juures heaste wõiwad kasvada, nagu lille kapsas, mitmed salatid j. m. Saawad wiimased wäga kuiwalt hoitud, siis hakkawad nad liig wara die putke ajama. Palawa ajaga on kasulik kasvude wahed peenra peal laastude ehk muu puruga finni katta. See hoiab maa jahedaks. Enne wihma sadu on õige aeg wirtsja weega kastmiseks. Sarnane wedel sõnnik piab aga enne kõige wähemalt 2 — 3 nädalat seisma ja käärima, muidu wõib ta taime juuredele kergeste kahju teha. Teda tuleb kasvude ümber mulla peale walada, mis enne kobendatud sai. Jalgi ei tohi teda aga taime lehtede ja weel wähem kuurme peale ajada. Kui jeda juhtub, pesetagu puhta weega ära.

Kastmiseks on wihma wesi kõige parem, ka tiigi, jõe ja oja wesi on kaewu ja allika weest paremad. Arwaste on aga wett walitada, waid piab rõemus olema, kui ühtgi saada on. Wali wesi saab selle läbi pehmeks muudetud, kui teda hulk aega õhu käes seista lastakse, ehk tonni täie wärskte weele peutäis „Guano“ sisse segatakse. Niikaua kui öö külma karta on, ei pia õhtul kastma, waid hommikul. Soojal ajal piab ikka õhtul kastma, sest hommikul saab kaste, mis taimedele wäga kasulik on, ära uhutud. On wäga soowitaw, arwemalt ja põhjalikult walada, kui sagedaste ja pealsekaudselt. Kui wett ja töwjõudu wähe on, siis jagatagu peenrad kolme jausse ja kastetagu esimesel õhtul ühte nõnda, et iga 9 □ jala peale pangene kannu täis wett tuleb, teisel õhtul teist j. n. e. kuni jälle eest peale. Kus wett tükk maad kandma piab, seal on kahe rattaga wee kారు soowitaw. Selle rauast kere on nõnda seatud, et tonni maha tõsta ehk ka külleli pöörmise läbi tühjendada wõib.

17. Tarwilised seemned ja idanemise kestus.

Nia korras pidamiseks on nimelt häid seemneid tarwis ja saab sagedaste petta, kui neid peetiste ümberrändajate käest ostetakse. Ise kaswatusel on ka oma wisadused, sellepärast on soowitaw neid ustawast kauplusest osta. Ise kaswatada wõib ube, erineid, kurlisid, peteršili ja mustjuuresid, sest et nende juures sordi halwaks mi-

nemist ja muutmist arwalt ette tuleb. Seemet ostes walitagu ikka häid sortisid, kui need küll ka kallimad on. Ikka on soovitatav, tarwilist seemet iga aasta wärskelt osta, sest puudulise hoidmise juures tuleb ette, et seemned oma idanemise jõuu kautawad. Seemned piawad jaheda, kuiwa ja hiirte eest kaitstud koha peal hoitud saama. Enamiste on seeme külwamiseks seda parem, mida wärskem ta on, ainult kurgide, melonite ja kõrwitsate juures annawad wanemad seemned rohkem kandjaid taimesid. Tähtjamate seemnete idanemise aeg on järgmine.

1 aasta idanewad: Satureja, Kõrwel-nairis^{1/2}, Latwendel, Melissjed, Bastinakid, Kabarber.

2 aastat: Uad, Dillid, Erned, Fenchelid, Köömlid, Majoran, Mustjuured, Hapu oblikas.

3 aastat: Basilikum, Pea-salat, Kressid, Porro, Merekapsas, Borgandid, Petersilid, Peedid, Sibulad.

4 — 5 aastat: Artischokid, Sigurid, Endiwie, Kapsad ja Kaalid, Pimpinellid, Rõdised ja Rõikad, Sellerie, Thymian.

5 — 6 aastat: Kurgid, Kõrwitsad, Melonid.

On seemne wanadus teadmata ehk ei usalda teda mõne muu põhjuse pärast, siis tehtaakse enne külmist idanemise proowi. Headest seemne kauplustest ostetud seemetele ei ole seda tarwis, sest et seal enne müümist kõik ära proowitakse.

18. Külimine.

Esimene tingimine külimise juures on, et peenrad heaste kobendatud ja tasandatud saavad ja muld liig märg ega kuitu ei ole. Külimise tihedus tuleb selle järele määrata, kas taimed sellesama peenra peale jäävad ehk pärast ära istutatakse. Wiimasel korral võib natukene tihedamine külida, siiski piab iga tera wahete umbes toll maad ruumi jääma. Kaswusid, mis külwi peenra peale kasvama jääwad, on soowitaw ridamisi külida. Selleks tõmmatakse enne weikesed waud peenra peale ja riputatakse seeme käega nõnda ühetasaselt kui võimalik, wau sisse. Siis aetakse wagu finni, nõnda et seeme oma jämeduse järele $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{2}$ tolli paksumelt mullaga kaetud saab. Nõnda seemet on ka sündlik laiali külida, näit. sibula seemet tipp-sibulate jaoks. Külw ei pia aga ialgi liig tihete olema, sest et siis taimed nõrgad saawad. Taimede jaoks, mis pärast istutatud piawad saama, walitakse maa, mis mitte hilja ramutatud ei ole, waid kus enne juba nõnda aia wilja on kaswutatud. Wärskest ramutatud maa peal kaswawad nad wäga lopsakaste ja jääwad pärast istutamist põdema. Kuitu ajaga on soowitaw, külwatava peenra pealt 1 — $1\frac{1}{2}$ tolli paksumelt mulda ära wõtta, peenart siis tubliste walada ja muld jälle peale riputada, mille järele külimine algab. Nõni seemne sort seisab kauem üles tõusmata kui teine, sellepärast ei wõi siis weel

seemet halwaks pidada, kui ta mõne päewa järele üles ei tõuse. Rõikad ja rõdised idanewad kõige rutemine, hea ilmaga kahe kuni kolme päewa pärast. Kapsad, kaalid, salatid, ja kurgid tulewad 5 — 7päewa järele wälja. Sibulad, porgandid, petersilid ja suurem osa würtsi kaswusid tõusewad kõigewähem 2. nädalaga, mõnikord kulub 3 — 4 nädalat ära.

19. Labad.

Warajate taimede jaamiseks on kõige parem omale laba teha. Mitmed ei tahta aga seda kulu kanda, sest selleks tarwiline hobuse sõnnik on sellele, kes ise hobuseid ei pia, kallis muretseada.

Laba jauks tehtakse üks nelja nurgeline laudadest kast, 9 — 18 jalga pikk, seda mööda kudas tarwis, harilikult ligi 4 jalga lai. Tagumiseks seinaks wõetakse õige lai laud, esimeseks jälle kitsam, nõnda et mõlemad otja seinad libamisi alla tulewad. Märtsi kuu lõpu poole pannakse see kast jala pakuse, ühe tassa lautud ja järgis kinni tallatud hobuse sõnniku lademe peale, lautakse wäljaspoole kasti ümber niisamasugust sõnnikut ja pannakse kasti sisse umbes $\frac{3}{4}$ jala pakuselt head, peenikest mulda. Selle järele kaetakse kast laudadega ja õlemattidega kinni ja oodatakse 3 — 4 päewa, kuni muld katsudes pisut leige on. Müüd on aeg käes, seemet külida ja kasti afnatega kinni katta. Sellkombel idanewad seemned ja kaswawad taimed palju jõudsamine kui see lahtise maa

peal wõimalik on, nõnda et sugugi wiisa ei ole Maikuu hakatuses kuni sellekuu keskajaks tuge-
waid taimesid saada. Rõige suuremat kulu la-
bade juures teewad afnad. Mendel ei tohi ni-
melt mitte risti ruudu puid olla, nagu tua af-
natel, waid ainult pikuti puud. Üksitud ruudud
seisawad külgesid pidi soone sees, alumised otsad
pannakse $\frac{1}{2}$ tolli katuse kiwi moodi teistest üle
ja ktitakse heaste finni. Et labast sooja niis-
ket auru ülesse tõuseb, mis puu ruttu ära mään-
dab, piatwad raamid õliwärtwiga tubliste ära wär-
witud saama. Luugid, millega labad õõses finni
kaetakse, tehtakse nõnda, et iga luugi ääre külge
liist lüijakse, mis teise peale ulatab, nõnda et
wihma wesi läbi ei pease. Laba tegemises wa-
litagu niisugune koht aedas, kuhu päike kõige kauem
peale paistab ja paigutatagu teda nõnda, et af-
nad wastu lõunat ehk keskthommikut seisawad.

Labade talituse kohta tuleb tähendada, et tai-
medele õhu andmine ja kastmine suure hoolega tuleb
toimetada, ei tohi mitte palju kasta, iseäranis
pilwes ja külma ilmaga. Selle wastu piab aga
ülestõusnud taimedestele wõimalikult sagedaste
wärsket õhu juurde lastma, sest et nad muidu
ümber kukuwad ja mädanewad. Seda toimetat-
takse hammalises tehtud puu tüliga, mida wä-
hem ehk rohkem üles tõstetud afna otsa alla sea-
takse. Afna ots tõstetakse ikka alt-tuule ülesse,
wilu, tuulese ja tormise ilmaga õige natukene ja
kui külmetama hakkab, siis enamiste mitte sugugi.

Glusa sooja ilmaga wõetakse aga afnad üsna ära, hakatuses paariks tunniks, pärast poole ikka kauem ja kauem, mida suuremaks taimed kasvawad. Kaks nädalat enne wälja istutamist piawad taimed täieste kõwaks harjutatud olema, milleks neid sooja öödega päris ilma afnateta ja luukideta jäetakse. Muidu saakswad nad nii õrnad, et peenra peal esimene kare tuul nad ära rikub.

Ilma sarnase sõnniku labata wõib oma tarwituseks ka järgmisel wiisil, tugewaid taimesid kasvata da. Kaewatakse aeda tuule warjulise koha peale umbes 1½ jala sügawune hauk ja nõnda suur kui tarwitus nõuab. Haugu põhja pannakse niipalju puu lehti, et kinnitallatud pärast 2 — 3 tolli paksuselt saab ja kastetakse nad wirtsuga märjaks. Ülejäänud ruum täidetakse hea sarjatud mullaga ja tehtakse haugule pakkudest ehk paksudest laudadest kants ümber, külwatakse seemned maha ja kaetakse afnatega, mida häda korral ise teiwastest wõib teha ja klaaside asemel õlitatud paberiga üle tõmmata. Sseenesest mõista, ei maksa niisugust taime peenart külma ajaga teha, waid alles Aprilli kuul.

Taimede istutamise juures on tähele panna, et juured nii wähe kui wõimalik, wigastatud saawad. Taimede wälja katkumine on wabandamata laiskus. Nende wälja wõtmine sündigu weikese puu labidaga, mis natukene maad taimest eemal mulla sisse pistetakse ja taim wälja kangutatakse. Istutades pistetakse parema käega ehk sellejauks

tehtud puuga hauk õige koha peale, hoitakse pahema käega taim seal sees paraja maa peal ja aetakse hauk selle läbi täis, et istutamise puu paar tolli eemal mulla sisse pistetaks; selle läbi tulnud hauk aetakse ka tasaseks ja taim on istutatud. Jalgi ärgu istutatagu tihedaste, sest siis ei peaie taimed tarwilisel wiisil suureks sirguda. Parem on arwa istutatud kaswude wahetele niisuguseid taimesid istutada ehk külida, mis enne ära sünniwad wõtta, kui ruumi puudus tuleb; niisugused on näit. salatid ja rödised.

Taimed on wälja istutamiseks kõlblikud, kui nendel juba 3 — 5 lehte peale seemne lehtede on aetud. Liig nõrgad ja ka liig suured taimed ei lähe nii heaste edasi kui parajad. Kõige parem aeg istutamiseks on pilwes ilm. Arwaste läheb istutamine nurja, mis enne parajat wihma sadu sai toimetatud. Pärast wihma istutades ei tohi muld enam märg ega tänkas olla. Kuiwa ilmaga istutades on tarwis tubliste kasta ja üle pritsida; ka päikese wari oleks wäga soowitaw.

20. Rahjulikud elajad aedas.

Imetajate seast on iseäranis jänese nimetamise wäärt. Ubi tema wastu on kindel aed. Siiresid häwitatakse järgmiselt: tallatakse jalaga nende haugud finni, waadatakse teisel hommikul järele ja pannakse uueste lahti aetud haukude sisse natuke woswori tainast ja tallatakse hauk jälle finni. Seda korratakse nii kaua, kuni haukusid

enam lahti ei aeta, mis tähendab, et hiired surmatud on. Mütt teeb selle läbi palju kahju, et ta peenrad läbi ajab ja üles kobendab, nõnda et taimed ära närtsiwad. Et ta aga kahjulikkude tõukude söömisega palju kasu teeb, selle pärast on kahju teda ära surmata. Kus võimalik, seal kat-
sutagu teda sellel läbi eemalle hoida, et tema teede sisse, kust ta peenartesse tuleb, petroleumi ehk heeringa soolwett walatakse, ehk ka mõni halvaks läinud heeringas sinna sisse maetakse.

Lindude seas on warblased niisugused kelmid, kes kültwi peenarte peal palju kurja teewad. Erne-hirmutusi kardawad nad ainult natukene aega, sellepärast piab neid jägedaste uuen-
dama. Mõnikord lastagu ka laeng haawleid nende karja sekka ja jäetagu langenud linnud peenra peale teistele hirmuks. Tigud on noorte taimedele kurjad waenlased. Kõige parem abinõuu nende vastu on nende ära nopimine ja surmamine, mis hom-
mikul wara, õhtu hilja ja sooja wihma järele kõige hõlpsam on. Kõige rohkem kaebusi kuu-
lukse aga maa kirpude üle, kes iseäranis kuitwa ilmaga kapsa taimed kõik ära tikuwad sööma. Sage kastmine ja taimede päikese eest warjamine on mõ-
juwad abinõud, niisama ka tuhaga üle riputa-
mine. Mõned määrivad lappisid ja laastusid tõrwaga, panewad neid taimede wahesele ja peenra äärt mööda. Sellejärele aetakse kirpusid mõne lehtlise oksaga lendu, kes siis tõrwa sisse kinni jäewad. Kõõwikute seas on kõõgi aias kõige

rohkem kapsa liblikaid leida, kes kapsad ära sööwad. Kui Juuli-kuus nende kollased munad kapsaste pealt ära ei saanud hääwitatud, siis on tarwis pärast ussifid endid ära korjata ja surmata. Peale selle pueb üks halli öö-liblika uss kapsa kuurmete sisse, kuna üks teine juurikad alt ära närrib. Kui nähtakse, et mõni noor kapsas ära närtsib, siis võetagu ta ühes mulla tombuga üles ja hukatagu juure ümber olejad ussikesed ära.

Lehttäid teevad ka väga palju kahju, tulevad aga enamiste nende taimede kallale, mis haiglased on, sellepärast katsutagu taime terwis heale korrale toimetada, siis saavad täid ära kaduma. Et täid ikka ladwa otsade külges elutsevad, sellepärast on kõige kindlam abi nõuu, niisugused ladwad maha lõigata ja ära põletada. Tubaka keedised j. m. selle sarnased aitavad wähe.

II. Köögi aed.

1. Kapsad.

Kõik kapsa sordid nõuavad ramusat, parajat niisket ja sügawa põhjalist maad. Kõige parem on ramu-mullaga ramutamine, sest et wärste sõnniku järele palju maa kirpusid sünnib. Kõige paremine siginewad kapsad pehme liitwa- ja satwi-segase mulla sees. Hoolas muldamine, rohust puhataks hoidmine, kastmine sõnniku weega ja wirtsaga on tingimised, mis täitma piab, kui häid

kapsaid tahetakse saada. Kapsa pea kasvamine algab alles siis, kui päevad lühemaks ja ööd jahedamaks lähewad.

a. Peakapsas. Rõige paremad sordid kasvatamiseks on järgmised: Weike, kõwa warane Erfurti kapsas ja hiline suur, lai Braunschweig'i kapsas, kasvatab sagedaste 15-ne naela raskuseid peasid. Suur hiline Ulm'i puuda kapsas.

Hilise-kapsa seemned külwatakse Aprilli hakatuses tuule warjulise peenra peale ja kastetakse seda sagedaste, nõnda et mulla pealmine kord kuivalt ei seis. On kapsa taimedel juba 4 — 6 lehte, siis wõetakse nad pilpaga üles, (ei pia aga mitte katkutama) ja istutakse nad selleks walmistatud peenra peale. Sordi suuruse järele jäetakse iga taime wahet 2¹/₂ — 3 jalga. Kui kellelgi himu on, waremalt wärskaid kapsaid saada, siis piab ta taimesid labas kasvutama. Võituse juures, mis enamiste sügisel hilja sünnib, lõigatakse need pead, mis kohe ära pruugitakse ehk keldris talweks hoitakse, kännu otjast maha, need aga, mis mulla koobastes hoida tahetakse, wõetakse ühes juuredega ülesse.

b. Lillekapsas. Tema on teistest selle poolest isemoodi, et tal tükk aega pärast wälja istutamist kuurme keskelle walge tükike tekitab, mis õie pungadest kokku on pantud ja mis hea kasvatus juures suureks kasvab. Warane lillekapsas külwatakse Märtsi kuus poolsooja labasse ja

istutakse taimed Aprilli lõpetuses ehk Mai hakatuses heaste walmistatud peenra peale. Hilisemad fordin külwatakse Aprilli kuul külmasse labasse. Istutamine sünnib niisama arwalt, nagu peakapsal. Lille kapsas on natukene õrnem kui pea kapsas ja tarwitab sellepärast ka rohkem hoolt. Palawat päikese paistet ei tahta ta mitte, ja ei lähe kuiwa palawa suwedega sellepärast heaste korda. Siiski ei tohi teda wilusse istutada, ta tahab päikese paistet, aga mitte kangeid palawat. Warasiks külwiks on Erfurti warane lille kapsas kõige parem sort. Kuiwa ilmadega piab lille kapsast hoolega kastma, sest mida palawam ilm, seda rohkem niiskust tahab ta, seda piab aga tähele panna, et kastmise weisi pea külge ei puutu, sest selle läbi saab see plekiliseks ja hakkab mädanema. Pea ära lõikamist toimetatakse nõnda, et tükite temast terwelt kastwama jäeb, millest siis uus pea kasvab.

d. Wirsing- ehk Sawoi kapsal on kõwa, tihe pea ja lehed alati fortsus ja willitand. Teda kasvatakse niisama, nagu pea kapsast.

e. Noosi- ehk wõsu kapsas hakkab warsti pärast wälja istutamist alumisi lehti ära puetama ja ije seal juures pikaks sirguma. Ära pudenevad lehtede alustest pungadest kasvawad weikesed pea-nupukesed, nõnda et kapsas wiimati tornimoodi on. Söögiks saawad need nimetatud nupukesed tarwitatud. Tema kasvamise tingimised on peaaegu need samad, mis teistel kapsastel.

g. Nui-kapsas kasvatab omale varre otja kaali moovi pommid, mida süiakse. Sutvel söömise jaoks külwatakse nad Märtsi lõpetuses labasse ja istutakse sealt pärast wälja. Talwe tarwituseks külitatakse teda aga Mai-kuu hakatuses peenra peale. Reid istutakse — 1¹/₂ jala kauguselle üksteisest.

2. Kaalid.

Kaali seemned külitakse Mai-kuu hakatuses wälja peenra peale ja istutakse nad sealt, kui taimed parajad, 1¹/₂ jala kauguselle üksteisest. Waremalt külida ei ole soovitatav, sest et nad siis maitsewad ja pehmed ei kaswa. Sügisel kistakse nad üles, lõigatakse warred pealt ära ja wiiakse talwe tarwituseks keldrisse, hunnikusse, nagu kartolad.

3. Spinat.

Spinatit süiakse enamiste kewadel, nagu esimest aia wilja ja ka sügisel. Ta tarwitab wäga ramusat maad ja kurnab ka maa ramu wälja, nõnda et see uueste enne külimist ramutatud piab saama. Teda wõib kewade wara, niipea kui maa fula on, külida, aga mitte liig tihedaste. On taimed suureks saanud, siis katkutakse niipalju wälja, et iga taimele ligi ¹/₂ jalga wahet jäeb. Wälja katkutud taimed pruugitakse esimeseks wärskeks. Pärast nopitakse ainult lehti, nõnda et kuurme lehed puutumata jääwad.

4. Spargel.

Spargel tahab kobedat, ramust mulda, mis heaste haritud piab olema. Niisamati tahab ta palju päikese paistet. Seemned seisawad wähe aega idanemise jõulised, sellepärast piab neid täieste ustawa koha pealt ostma. Seemned külitakse Aprilli kuul ramusa, kobeda peenra peale ridamisi. Ülestõusnud taimedest katkutakse niipalju wälja, et iga taim wähet 2 — 3 tolli jäeb. Taimed tulewad rohust hoolega puhtad hoida ja suwe jooksul mitu korda sõnniku weega kasta.

On koht wälja walitatud, siis kaewetakse ta 2 jala sügawuselt ümber, kus juures rohkestest sõnnikut ja kui maa raske, ka jõe liitwa sisse segatakse. Kui maa läbilaskja põhjaga on, siis panakse iga kraawi põhja kord laasta ja hõgade puru. Peenrad tehakse 4 jalga laiad. On kõik peenrad walmis, siis tõstetakse esiti ühe pealt jala paksumelt mulda ära ja istutatakse 2 rida, kummagi wähet 2 jalga. Kõik wigased jaufesed taimede külges saawad ära lõigatud. Peenra aseme peale, kust muld ära sai tõstetud, tehakse 2 kumerat walli, mis 4 tolli kõrged ja seatakse spargeli taimed nende peale, 2 jalga üksteisest, nõnda et juured ümberringi ühe taha walli pealt maha lähewad. Siis kaetakse juured liitwaga ehk liiwase ramu-mullaga ja aetakse niipalju mulda peale, et taimed 2. — 3. tolli paksumult mullaga kaetud saawad. Kuitwaga on hea, neid ka kasta.

Wäga hea järelbus on sellel, kui taimede ehk põe-
 faste ümber mulla peale sõnniku-soola riputatakse.
 Istutamist toimetatakse Aprilli-kuu ehk Mai-kuu
 hakatuses. Beenar jäeb sügiseni nõnda madalalt
 seisma, siis alles aetakse suwel ülejäänud muld
 sinna peale, millest aga järgmisel kewadel muist
 ära võetakse. Kolmandamal aastal jäetakse aga
 see muld, mis sügisel jälle peale sai aetud, puu-
 tumata ja jäeb ka edespidi. Spärgeli peenrad
 piawad rohust õiete puhtad saama hoitud, ei ole
 ka soowitaw, nende wahel muud kaswatada. Edas-
 pidine töö on: sügisel, kui warred kollaseks lä-
 hewad, need $\frac{1}{2}$ jala kõrguselt maha lõigata ja
 maa peenikesse, ramusa sõnnikuga üle katta,
 mis kewadel wara sisse hakitakse. Rohdade peale,
 kus taimed seisawad, saawad juba istutamise ajal
 waiad löödud. Küllalt suureks saanud idude wälja
 pistmise juures piab tähele panema, et weikesed,
 alles mulla all olewad idud wigastatud ei saa.
 Rohkem pikemaks kaswanud idud on maitsewamad,
 kui wäga lühikesed. Nende kätte saamiseks on
 kõige parem mood, muld ümbert eemalle ajada,
 nõnda et teda murda ehk ka weikese nuuga ära
 lõigata saab. Uueste asutatud peenrast algab
 lõikamine 4-mal aastal. Siis võib iga aasta
 kewadest kuni Juuni-kuu keskajani kõik kõlblikud
 kasud söögiks wõtta. Pärastised lastakse kas-
 wada, sest need piawad teiseks aastaks õhust tar-
 wilisi osasid korjama.

5. Porgandid.

Porgandid on tuttaw juure wili. Waraseks külwiks on karottid kõige paremad (porgandid tõmbi otsaga), nimelt „punane warane poolpikk von Nantes.“ Hiljemaks külwiks on hilised pikad ja poolpikad sordid kohalised. Porgandi seemned külitakse ridamisi, hea sügawa mulla peale weikeste waufeste sisse, waraseks tarwituseks Märtsi lõpetuses, talweks aga Aprilli- ja Mai-kuul. Seeme seisab 14 — 21 päewa mulla sees, enne kui ta idaneb. Ruttu üles tõusmiseks on soowitaw, seemned niiske liiwa sisse segada ja 4 — 5 päewa sooja koha peal hoida ja siis küllida, kui idud paistma hakkawad. Talweks maetakse porgandid keldrisse wärskte liiwa ehk liiwase mulla sisse. Seal seisawad nad Aprilli-kuuni sahwitised ja head.

6. Sellerie.

Meie maal kaswatatakse enamiste suurt juure Sellerid. Lehe sellerid ei maksa kaswatada, sest et temast ainult lehti saab, suppide sisse j. m. Seeme külitakse Märtsi kuus poolsooja labasse ja istutakse taimed Mai-kuul peenra peale. Seemned saawad õige õhudalt mullaga kaetud ja tubliste kastetud. Sellerie armastab jahedat seisukohta ja niisket maad, sellepärast piab teda kuiwa ajaga kastma. Tahetakse õige ilusaid juurikaid saada, siis kaabitakse kesk suwel muld üm-

bert ära ja lõigatakse külje pealsed juure-narmad maha. Sellerid hoitakse keldris nagu porgandid.

7. Petersilid.

Petersilid on kõige rohkem pruugitaw supi rohi ja laialt tuntud. Tema seeme tuleb nii wara maha külida kui võimalik, sest et ta wäga kaua mullasees seisab, enne kui idaneb. On külm liiga tihe, siis nopitakse niipalju taimesid wälja, et iga ühe wahet 3 — 4 tolli jäeb. Mõlemad, niihästi lehed kui juured, sünniwad kuitatada ja on siis peaaegu niisama head kui wärsked.

8. Rõdised.

Kobeda ja jaheda mulla sees siginewad rõdised kõige paremine, wärskelt ramutatud maa peal kasvawad nad kibe dad ja usfitawad, liig lahja peal aga toh lutawad ja ajawad liig ruttu putke. Tahetakse neid suwe läbi saada, siis külitakse iga kahe nädala järele natukene, sest nõnda nimetatud „kuu rõdised,“ saawad ühe kuuga täis kasvawuks, pärast seda ei sünni neid enam kaua hoida sest nad lähewad kõwaks. Rohke kastmine on nendele meele järele.

9. Rõikad.

Neid on 2 pea sorti, suwe rõikad ja talwe rõikad. Suwe rõikaid külwatakse kewadel, talwe rõikaid aga alles Juuni-kuul, sest muidu hakkawad nad sügisel toh lutama. Suurte talwe rõi-

gaste seemned tipitakse $\frac{1}{2}$ — 1 jala kaugusele üksteisest, nõnda ka suve rõikad, nende suurust mööda. Enamiste kasvatakse rõikaid ja rõdiseid muu wiljade wahel ja peenra ääri mööda, kus tühja ruumi juhtub olema. Väga tähele tuleb panna, et nende taimed tihedaste ei tohi kasvada, sest siis ajavad nad juba enne putke, kui alla hakkawad kasvutama. Rõikad nõuatawad niisama- sugust maad nagu rõdised.

10. Peedid.

Rõige parem sort on mustjas punane peet, pruunika lehtedega ja punase lehe wartega. Niisugused on: naire moodi Egiptuse peet ja pikergune mustjas punane Strassburgi peet. Peedi kasvamine on väga lihtne. Seemned tipitakse Mai-kuul ridamisi peenra peale, 1 toll sügawale ja nopitakse pärast niipalju wahelt wälja, et iga ühe wahet ligi jalg maad jääb. Suwel pruunikimise jauks wõib neid Aprilli hakatuses külida. Sügisel üleswõtmise juures ei tohi juured mitte wigastatud saada, nad mädanewad siis kergeste. Lehed lõigatakse kaunis ligidalt ära ja wiiake siis peedid keldrisse ehk koopasse.

11. Naired.

Nedas saawad kõõgi tarwis ainult mõned magusad, peenikesed ja warased sordid kasvatatud, nimelt Mai-nairist. Et ilusaid Mai-n. saada, selleks ramutatakse peenar ramu-mullaga ja kül-

watakse seeme juba kewadel wara sinna peale. Ülestõusnud taimetesi nopitakse aegamööda ifka arwemaks, kuni nende wahet wiimati $\frac{1}{2}$ jalga jäeb. Kuiwa ilmadega tuleb peenart üle prit-
fida, mis ka kirbud ära hirmutab, kes liiga ti-
kutwad tegema.

12 Must=juur, (Stortjoner.)

Need on pikad, pealt mustad ja seest wal-
ged, piimased, sõrme jämedused juured, mis su-
wel üle 3 jala kõrge warre otša suuri kollaseid
õisi ajawad. Wene=mustjuur on ruttu kasvaw
ja kõige parem sort, millest juba esimesel aastal
hea kasvatus juures kaunis jämedaid juuresid
saab. Seeme külitakse kewadel wõimalikult wara
pehme, sügawa mullalise peenra peale ridami-
maha, ja tehtakse neid pärast niipalju arwemaks,
et nende wahet 4 tolli jäeb. Taimed hoitakse
rohust puhtad ja kobendatakse ka mulda nende wa-
hel. Juuresid võib esimesel sügisel juba pruuk-
fida, on nad aga peenikesed, siis lastakse neid
teine suwe weel kasvada. Teisel suwel saab te-
mast ka seemet, mida siis korjatakse, kui nupud
lahti lööwad, piab aga tähele panema, et nad
ära ei lenda. Wanemad kui kolme aastased juu-
red lähewad puiseks, seest õdneks ja ei sünni enam
pruukfida. Must=juured saawad figuri moodi kui-
watatud, kõrwetatud ja jahwatatud. Sellest ja-
hust saab siis wäga hea kohwi, mida ilma päris-
kohwita sünnib pruukfida. Demal on peaaegu nii-

šamašugune maik, kui šiguril, ei ole aga mitte wiha. Muu asja tarwituseks šfortšoneri pruufimise õpetuši leitakse koka raamatutest.

13. Šigurid.

Šiguri seeme külwatatakse Mai-kuu hakatuses hea maa peale ja arwendakse taimesid nõnda, et iga ühe wahet 5 — 6 tolli jäeb. Kui siis maa ka ramus ja kobe on, šaadakse ime jämedaid juuresid, 1 — 1^{1/2} tolli läbimõeta.

14. Šürgi-uad.

Šaljad uad on kalliks pietud ja toidu-rikas aia wili. Enamiste tarwitatakse šaljaid kaunu ühes pool täiskaswanud teradega, ehk ka wiimaseid üksi, kuiwatatult. Suuruse järele on neid 2 pea sorti: Lati-uad ja põesas- ehk krupp-uad. Meie maal piab enamiste kõige warasemaid sortisid kaswatatama, sest hilised šaawad lühikese šuwe pärast arwa täis kaswada. Uad ei taha wärskelt ramutatud, ometi küllalt aga wärskelt kaewetud, šügawat ja kobedat mulda. Lati ubade jauls pannakse enne maha tippimist latid ehk teiwad püsti, 2 rida peenra peale, iga ühe wahet 2 jalga. Teiwaste pealmised otšad šiatakse paari šaupa risti, ristidest üle pannakse weel üks pikk latt, mis paarid ühes hoiab. Mai-kuu sees, kui enam öö külma karta ei ole, tipitakse iga lati ümber 5 — 6 tera. — Krupp-uad tipitakse ridade wiiji peenra peale, üksikute ridade wahet olgu

1¹/₂ jalga ja iga tera wahet 3 tolli. Uad kae-
takse umbes 1 tolli pakfuselt mullaga. Nõnda,
ridade wiisiga, saab krupp-ubadest rohkem kasu,
kui muu wiisidega. Kui maa weel 12° R. soe
ei ole, siis ei maksa Türgi ube külida, sest et nad
ära mädanewad ja ülesse ei tõuse. Kui taime-
del juba neli lehte on, siis mullatakse neid nõnda,
et esimeste seemne- lehtede asemel mulla sisse
jäewad. Weiksetes aedades on kasulikum krupp-
ube kaswatada, sest et need teisi peenraid ei warja.

15. Erned.

Nende kaks pea sorti on: 1) poetis=erned,
kelle haljad terad kaunade seest wälja puetakse ja
kõõkis pruugitakse ja 2) suhkru=erned, kelle noo-
red kaunad ühes teradega ära süiakse.

Erned tipitakse ridamisi 3. jala laiuse peenra
peale 3 rida ja iga tera wahet 2 — 3 tolli.

Sordi kõrguse järele pannakse nendele wabi-
nad ehk kärbised, kas pikemad ehk lühemad. Külma
wastu on nad kaunis kõwad, nõnda et neid wara
pruukimiseks juba Aprilli hakatuses tuule war-
julise koha peale maha wõib teha. Kõwa külma
ja warblaste eest kaitsemiseks on wäga hea, ri-
dade peale, niipea kui idud paistma hakkawad,
paras ford turbla puru riputada. Hilisemaks
pruukimiseks on alles paras aeg, Mai keskpaigas
erneid maha teha. Erned armastawad kobe-
dat, wana ramulist maad. Wärske ramu sun-
nib liig palju kasu taga ajama, nõnda et siis

kaunu wähem kaswab. Seemneks jäetakse kõige ilusamad ja pikemad kaunad kaswama, kuni nad kollaseks lähewad. Siis nopitakse neid, lastakse täieste rõpsuks kuitwada, (mitte abju sooja käes) ja puetatakse terad wälja.

16. Kurgid.

Kurgid nõuawad wäga ramusat, kobedat maad. Wärske sõnniku ramu on nendele meele järele. Külma wastu on nad wäga õrnad. Suh-
tub hilja weel öökülma tulema ja kui wõimalik ei ole kurgi taimesid katta, siis wõtab külm nad ära. Külmad tuulesed ilmad panewad teda põ-
dema. Peenra peale ei maksja teda enne kesk Mai-
kuud külida, ehk jälle tehtagu nõnda, kudas järg-
mine uus mood õpetab: Aprilli kuu lõpetuses teh-
takse peenra keskelle, 2 jalga üksteisest eemale,
weikesed rõngas- waukesed ja pannakse igaihe sisse
mõni kurgi seemneke. Kaheksa päewa pärast tõm-
matakse nende rõngaste ümber teised natuke suu-
remad, kuhu jälle 5 — 6 tera pannakse j. n. e.
weel mitu korda. Lootuse järele piab nende seast
üks külm ikka heaste korda minema, mis siis jäe-
takse, kuna wäetimad ära nopitakse. Sues kas-
wanud taimed lähewad palju paremine edasi kui
need, mis tuas ehk labas kaswatadi ja wälja is-
tutadi. Kui enam õnnetusi ega öö külmasid karta
ei ole, siis katkutakse taimed nii harwaks, et iga
nimetatud rõnga peale 3 taime jääb. Seemen-
damisega ühel ajal istutatakse suwe salatit ää-

res olewa tühja ruumi peale, ehk muud niisugust, mis siis ära sünnib wõtta, kui kurgid ruumi tarwitama hakkawad. Edaspidi ei ole nende kallal muud tööd, kui wäatijid, mis eemale tahawad minna, õigele kohale seadida ja kaua kestwa kuiwaga tubliste kasta. Meie maal, aedas lah-tise peenra peal, lähewad Wene kurgid kõige pa-remine korda.

17. Kõrwitsad.

Söögi kõrwitsatest on iseäranis hüigla-meloni kõrwits tähtjas, mis 100 — 250 naela raskeks wõib saada. Kõrwitsa seemned pannakse Märtsi lõpul ehk Aprilli hakatuses pottidesse, igasse potti üks tera; püütakse taimed wõimalikult rohkeste päikese paistel ja sooja ilmaga ka õues hoida, et nad nõrgad ei kaswa, ja istutakse nad Mai-kuul wälja. Weel juhtuwa öö külma eest on neid kõige hõlpsam tühja kastidega kinni katta. Kõrwitsa kaswatamise juures ei tohi kolm asja puududa, need on: sõnnik, soojus ja weesi. Kui neid rohkel määdul saab antud ja mis iseäranis tähtjas, rohkeste leige weega kastetakse, siis kas-watwad kõrwitsad toredaste. Üks ise äralik aed-niku „saladus“ kõrwitsa kaswatamise juures on järgmine: Kõrwitsa otsas nähtakse kahte sorti õisi, nimelt: juured õied, kellel õie all kõrwitsa nupp on ja tolmukad ehk tolmu-õied, ilma nuputa ja seeft tolmused. Sunnest õiest ei ole muidu wõi-malik kõrwitsat kaswada, kui tolmu-õie tolm sinna sisse ei ole saanud. Tolmu kandmist toi-

metavad enamiste mesilased j. m. Kui aga ha-
 katuses õisi alles wähe on, siis ei juhtu mesila-
 sed igakord neid kätte leidma. Sellepärast piab
 inimene loodusele abiks minema, mis järgmiselt
 sünnib: lõigatakse tolmu-õis ära, käristakse õie
 leht tasakeste ilma raputamata ümbert maha ja
 raputatakse ja kaabitakse seal sees olewa tibia
 küljest tolmu suure õie sisse. On tolmu õisi roh-
 kem, siis on kasulik ühe suure-õie sisse mitme kül-
 jest tolmu puistata, sest mitte igauhe tolmu ei
 saada sugutamist korda. Rõige parem aeg selleks
 on enne lõunat kella 9 — 11.

18. Sibulad.

Sibulad tahavad head, sooja ja ramusat,
 ometi mitte wärsket sõnnikulist maad, mis küll
 heaste ja kobedaste piab walmistatud olema, aga
 mitte liig kerge, waid ennem raske poole wõib
 olla. Sibulate kasvatamine on kahe sugune,
 1) seemnest, ja 2) tipp-sibulatest. Esimese jaoks
 külitakse sibula seeme tihedaste peenra peale, hoi-
 takse saadud pähkle suurused sibulad üle talwe,
 tipitakse nad siis pool jalga üksteisest peenra peale
 ja kaetakse tolli paksuselt mullaga. Et seemnest
 esimesel aastal suuri sibulaid saada, külitakse teda
 ridamisi ja katkutakse pärast weel niipalju wälja,
 et iga taime wahet 4 — 5 tolli jäeb. Külimest
 toimetatakse kewadel, niipea kui maa juba tahe-
 nenud ja soe on, sest sibula seeme seisab sage-
 daste 4 nädalat maa sees, enne kui ta üles tõuseb.

Sibulad lõpetavad oma kasvamisest Augusti lõp. ehk Sept. hak., mida sellest tuntakse, et kasvud ära kollatavad ja külleli langewad. Nende üles võtmiseks walitatakse kuuw ilm ja toimetatakse seda pärast lõunat. Nad saavad ühes kasvudega pööningulle wiitud, kus nad laiali laotakse ja niikaua seista lastakse, kuni haljad warred täieste ära on kuuwanud. Siis lõigatakse juured ja warred ära ning hoitakse sibulaid jaheda koha peal.

19. Küis=lauk.

Küis=lauk kasvab hea meelega, sooja, kobeda ja wana=ramusa mulla sees. Ta on pikergusest, terawa otsadega sibulatest kokku kasvunud, mida kerge on ühest lahutada. Teda rohkendatakse nõnda nimetatud „küinedest“ ehk sibulatest, mida kas sügisel ehk kewadel üksteisest 6 tolli kaugelle ja 2¹/₂ tolli sügawalle tipitakse. Kui lehed närtsima hakkawad, wõetakse nad üles, lastakse ära kuuwada, siutakse kimpu ja riputatakse kusagille külmata koha peale ülesse.

20. Salat, pea salat.

Salatid on wäga palju sortisid, milledest weikeste aia=pidajale, kollane=kiwi=pea salat kõige rohkem sünnib soowitada. Et ilusat pea salati saada, piab seemet arwa külma, sest üles tõusnud taimed tarwitawad ilusaste kasvamiseks

rohkeste ruumi. Wälja istutatud taimede juures on pea asi: hoolas rohust puhastamine ja kastmine, ramu puuduse juures ka wirtsa weega kastmine. Kui taimedel 5 — 6 lehte on, siis istutatakse nad peenra peale, 1 jala kaugusele üksteisest. Salati ümber istutamine ei ole mitte just hädaste tarwiline, waid ta wõib ka sinna jäeda, kuhu külitud sai. Wara pruukimiseks külitakse teda Märtsi kuul labasse, pärast poole wälja peenra peale. Weikseid öö külmasid ta ei karda. Teiste salati sortide kasvatamine on seda sama moodi, üksi „side-salati“ saawad lehed pealt niinega kokku siutud, et ta kollatama hakkaks ja pehmemaks läheks.

21. Dill.

Dilli pruugitakse kõige rohkem kurdide soolamise juurde. Peale selle panewad mõned tema lehti ka hapu kapsaste sisse ja mujale. Kõige julgem on teda sügisel külida, sest tema seeme on wisa idanema. Pärast külwab ta ise ennast üle arugi laiali ja jäetakse teda siis üksikult teiste aiawiljade wahetele kasvama. Kurkide juurde wõib lehed, õied ja warred kõik segi katki lõigata. Dilli tarwitatakse ka arstirohuks.

22. Fenchel.

Selle mitme aastase taimse seemned wõib kewadel wara kohe oma koha peale külida, aga arwalt, nõnda et igal taimel kõige wähemalt 5 tolli

ruumi on. Iga 2 — 3 aasta järele tuleb uueste külida. Sügisel lõigatakse warred maa ligidalt maha ja maa kaetakse õhudalt lehtedega kinni. Teisel suwel kasvatab Fenchel seemneid, mida mitmel wiisil inimeste ja elajate arsti rohuks pruugitakse. Lehti ja warsti pruugitakse kurdide ha-
pendamise juurde.

23. Majoran.

Majoran külwatakse Märtsi lõpetuses sooja labasse ja istutakse taimed Mai-kuus heaste ra-
mutatud peenra peale, jala kaugusele üksteisest. Sügise poole suwet, enne õitsema hakkamist, lõi-
gatakse warred ära, köidedakse kimpu ja riputatakse pöönigulle kuitwama, kus ta mitu aastat hea sei-
sab, ilma, et oma head lõhna kautaks.

24. Salbei.

Salbei ehk salwei on weike põesas-kasw, mis-
meie aedades kõige kangema talwe ära kannatab. Kaswatamine on wäga kerge, sest et seeme ker-
geste ülesse tõuseb; taimed saawad laiali istuta-
tud, kus nad siis ilma rawitsemata mitu aast-
tat kasvawad. Tema lehti tarwitatakse mitmel
wiisil arsti rohuks. Wanad mädased haawad pa-
ranewad ime ruttu, kui neid salwei lehtede kee-
disega pestakse.

25. Pipar= münt.

Kaswab iga maa peal, iseäranis heaste aga-
niiske ja warjulise koha peal. Rohkendamise põesa-

lahutamise läbi juwe lõpetusel. Lehed lõigatakse ühes wartega ära ja kuiwatatakse wilus. Apteekerid ja rohu kauplejad ostawad neid hea meelega.

26. Tiimian, (Thymian.)

See on armsaks peetud worsti-rohi, tarwitatakse ka linnu-praadide ja muu söökide juurde. Ta on mitme aastane ja rohkendatakse juure lahutamise läbi. Ka võib teda seemnest kasvatada nagu majorani. Taimed istutatakse 5 tolli üksteisest eemalle. Tiimiani piab sagedaste ümber istutama, sest et ta oma seisukoha ruttu lahjaks jõob. Armastab kuiwa maad.

27. Wiina=ruudid. (Weinraute)

Külwatakse Aprilli kuul paraja niiske maa peale. Taimed sünnitwad mööda peenra ääri istutada. Iga 3 aasta järele lahutatakse põesas ära ja istutatakse uueste. Lehtedel on kibe, söögisu äratav mail. Neid lõigatakse peenikeseks ja riputatakse wõi-leiwa peale.

Koduseks tarwituseks nimetatud rohtusid kaswatades ei maksa maad walitada, waid kõige mõnusam on neid kõiki ühe jelletarwis määratud peenra peale kokku ajada.

28. Maasikad.

Sadadest sortidest, mis kaupluste katalogid kuulutawad, nimetan siin mõned kõige paremateks arwatud sortidest: Kuningas Albert von

Saksen, wäga suur, punane ja ülihea. Blanche de Bicton, wäga hea, täis-kandja, suur walge maasikas. Belle Lionnaise, suur ümargune, hele rooja. Dr. Hogg, wili pikergune, läkitw, kollakas rooja, seest liha walge, kasvatab palju otja. Peale nende on weel palju muid mõnusaad sortisid, mida siin kõiki võimalik ei ole nimetada.

Et ilusaid, täielikka maasikaid saada, ei tohi peenraid wanemaks lasta minna kui 3 aastat. Pärast seda aega lähewad maasika põesad nõrgaks ja hakkawad ära kuiwama. Uute peenarte asutamiseks piab noori, heaste juurdunud taimesid pruukima. Juuli-kuul tehtakse 3 jalga laiad peenrad ja istutatakse nende peale 3 rida, kummagi ääre peale, äärest paar tolli sisse poole, üks rida ja kolmas keskelle. Taimede wahet põigiti peenart jäetakse 2 jalga. Igasse põesasse istutakse aga 2 — 3 taimet, nende wahet 3 tolli jättes.

Soowitakse head marja saaki, siis on hädaste tarwis nende korras-pidamise eest suurt hoolt kanda. Peenrad tulewad rohust puhtad hoida ja taimed suwe jooksul wäätidest wabastada. Jäetakse wäädid, ehk üks osa nendest kasvama, siis nõrgendawad need wanu taimesid, nõnda, et need enam palju ega suuri marju kasvata ei jõua. Wäätisid ei tohi katkuda, waid piab lõikama. Maasikad armastawad natuke niisket, rasket ja rasmusat maad ja natuke warjulist seisukohta. Kuiwa

ja kerge maa sees on raske, suuri ja korralikka maasikaid saada. Siin piab kunst aitama, selle läbi, et maale sõnniku panemise juures sawi ja muud raske mulda sekka segatakse. Kerge maa peal piab aga iseäranis walamise eest hoolt kandma, nimelt wilja kandjatele on seda tarwis.

Ehk küll maasikad paras-külma talwe terwelt ilma katmata üle elawad, siiski on finni katmine soowitaw, sest külm üle 15° R. mõjub kahjulikult nende peale, iseäranis 2 — 3 aastase taimede peale. Mõned soowitawad maasika peenart 1 tolli pakuselt õige peenikese sõnnikuga finni katta, nõnda, et maasika põesa süda katmata jäeb. Juured saawad selle läbi külma eest kaitstud ja peenar ühel hoobil ramutatud. Rewadel saab sõnnik taimede wahel kohtadesse sisse hakitud.

Wäätideta kuu-maasikaid on kõige kasulikum seemnetest kaswatada, sest wana põesa lahutamise läbi saadud taimed ei kanna nii rohkeste wilja, kui seemne taimed. Heaste walminud marjadest saadud seemned külitakse Juuni ja Juuli kuus külwi-kastikesesse, mida warjulise koha peale, ehk kui wõimalik, siis klaasi alla seatakse. Seemned idanewad 4 — 5 näd. järele ja taimed piawad siis, kui nendel juba 2 — 3 lehte on, ümber-istutatud saama. See sünnib kõige paremine ühte selle tarwis walmistatud labasse. Mnate all kaswawad taimed tubliste edasi ja jäewad sinna ka üle talwe. Juuli kuul istutakse wahel ajal tugewaks saanud taimed heaste walmistanud ja ra-

mutatud peenra peale, 1 jalg iga ühe wabet. Weel sellesama aasta sügisel hakkawad nad kandma, pea saak on aga järgmisel aastal, mill nad kewade ja suwe läbi õitsewad ja wilja kannawad.

III. Wiljapuu=aed.

1. Noorte wilja puude ja marja põesaste kaswatamine.

Puuwilja aia asutamise juures on kõige kergem, noori puid heaks tuntud puu koolist osta. Sealt saab ilusaste kaswanud, terwed puud ja wõib ka sortisid wälja walida, mis kellegile meeldiwad, ehk weiksel wiisil kaswatades kõige kasulikumad on. Galgi aga ärgu ostetagu puid ümber-rändajate käest; ehk nende hind küll ime-odaw on, lähewad nad ostjal ikka kallimaks, kui puukoolist ostetud puud, sest tundmata rändajatest müia pakutud puukestel on enamiste juured raskeste wigastatud, mõnikord ka kuitwanud, nõnda et puud halwaste, ehk ka mitte sugugi ei kaswa.

Et aga neid palju on, kes just rõemu pärast puid ise tahawad kaswatada, sellepärast saab siin lühidelt juhatusst antud.

Duna ja pirni seemned külitakse umbes 3 jala laiuse peenra peale, mis kobeda, sügawa-põhjalise, paras-ramusa ja niiske maa peale piab

tehtud saama. Rõige parem külümise aeg on kohe pärast puuwilja walmis saamist. Külitud peenrad kaetakse tolli paksujelt peenikese mullaga ja lautakse nendele okalisi oksti õhudalt warjuks peale. Järgmisel suwel saawad taimed rohust hoolega puhtad hoitud ja kuiwa ajaga igas nädalas kord kastetud.

Mets-ploomid saawad enamiste ikka juurte wõjudest rohkendatud, mida picaegu iga puu enese ümbert wälja ajab. Need kaetakse ette waatlikult wälja ja istutakse soowitawa koha peale.

Kallimad ploomi sordid saadakse selle läbi, et neid mets-ploomi wõjude otsa jätkatakse ehk poogitakse. Niisamuti ka kirsiid ja morellid.

Sõstra ja karuse-marja põesaste sigitamine sünnib kõige hõlpsamine juure wõjude läbi. Selleks painutatakse oksjad, kewadel wara, põesa küljest maha, pannakse keskpaikapidi konksuga maa külge finni ja kaetakse see koht paksult mullaga. Niisugused wõjad on enamiste teiseks kewadeks juba juurdunud ja wõiwad ära lõigatud jaada. Seemnetest kasvatamine on palju igawam kui eespoolne wiis.

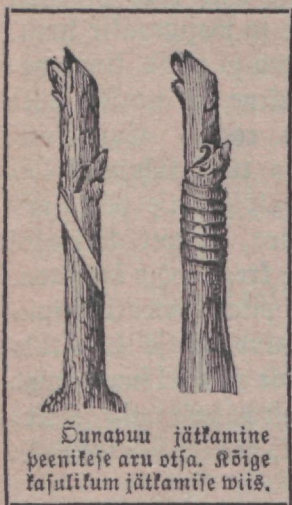
2. Puu-kool ehk paranduse kool.

Puu-kooliks nimetatakse seda kohta, kuhu metsifitud puu taimed selle mõttega üksteisest forralitu kaugusele istutatakse, et neid seal headeks, kaudideks wilja puudeks kaswatada. Rõige parem maa puu-kooli jauks on sügawa mullaline jawi

põhjaga maa, mis kõige vähem 1¹/₂ jala sügavuselt ümber kaetud piab saama. Puukool piab laheda ja kõrge koha peal seisma ja ainult põhja ja kirde tuulede eest kaitstud olema. Puud, mis sügavates orgudes ehk koguni soo maa peal kasvavad, on juba noorest saadik wigased, hakatawad wara sammeldama ja langevad haigustele ohwriks. Ka võtab külm neid kergemine. Puukooli jaoks määratud maa peale istutatakse noored taimed ridadesse ja jäetakse iga ria wahel 2 — 3 jalga. Istutamiseks tuleb pilves, niiske ja waga ilm walida, sest tuulise ilmaga kuitawad juured wäga ära. Istutades ei tohi tüwed sügavamalle mulla sisse saada, kui nad enne on seisnud. Puukest kraawi pannes seatakse juured igasse külge laiali, siis riputatakse esite head peenikest ramu-mulda juurte wahel ja wajutatakse kinni. On juured juba heaste kaetud ja muld kinni wajutatud, siis kastetakse natukene ja aetakse muld taseks, aga ei wajutada enam. Enne kooli istutamist piawad juured ja tüwi lühemaks lõigatud saama. Kõige enne lõigatakse põhja minew putk-juur nii pikalt ära, et weel kõrwalisi juuresid jääb, millest juurte kroon wõib kasvada. Peale selle saawad weel liig pikad kõrwalised juured lühendatud ja wigastatud wälja lõigatud. Kooli istutatud puukestel ei ole esimesel suwel muud hoolitsemist tarwis, kui rohust puhastamist ja kõrwaliste wõsude ära laasimist, et puu siile kasvaks.

3. Pookimine ehk taunistamine.

Selleks on kõige paremad ja tarvilisemad jule pea kuni weikese sõrme jämedused puukesed. Kõikide wiiside seas on wilja puude taunistamiseks kopulirimine ehk jätkamine kõige parem ja kergem. Suna- ja pirni puid võib juba jätkata, kui nad waewalt sulepea jämedused on. Jätkud võetakse hea wilja kandja puude otsast ja nimelt seda sorti, kui noort puud saada soowitakse. Neid võib juba Märtsi-kuul ära lõigata ja hoitakse tarwituseni keldris otsa pidi niiske liitwa sees. Jätk võetakse kas tüwe jämedune, ehk ka natukene peenem. Mõlemal korral on lõikamine ühesugune. Jätku ja tüwe ots lõigatakse mõlematel ühe pikkuselt libamisi. (Vaata pilt 1. ja 2.)

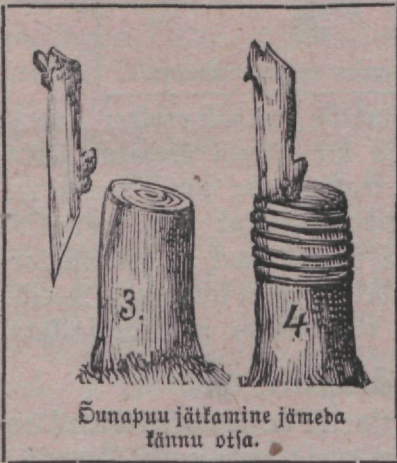

Sunapuul jätkamine
peenikeste aru otsa. Kõige
kasulikum jätkamise viis.

Tüwe külges piab lõiget nõnda tehtama, et ta all selle koha peal algab, kus pung seisab. Jätkul piab aga pung kesk lõike kohale seisma jääma. Wiimasil piab 2 — 3 filma ehk punga olema. On tüwe ja jätku lõikekohad ühe jämedused, siis pannakse nad nõnda kokku, et koor koorega ühte sünnib ja juutakse pehme niinega parajalt kinni. Sidumise juures tuleb tähele panna, et

lõike koha peale jäenud jätku pung lahti jäeb, nõnda et see kasvama võib hakata. Sideme koht määratakse väljaspoolt puu vahaga ehk kaetakse vahaga määratud riide ribaga finni. Jätku koht kasvab nüüd ruttu kokku. Sideme lahthemaks peastmisega ei pia aga ruttama, sest et ühendus hakatuses nõrk on. Üsna lahti võib alles siis võtta, kui kasv juba 4 — 6 tolli pikk on.

Hakkavad kõik jätku pungad kasvama, siis jäetakse ainult üks kõige tugevam kasvama, teised lõigatakse ära. On puu juba metsikus olekus jämedaks läinud ja krooni otsa kasvatanud, siis ei maksa teda maha lõigata, ega jämeda kännu

Õunapuu jätkamine jämeda kännu otsa.

sisse „proppida“ nagu pilt 3. ja 4. näitab, vaid toimetatagu järgmiselt: laastatakse üle aru oksad ilusaste ära, ning jäetakse soovitavad harud seisma ja pannakse iga ühe otsa 2 — 3 pungaline jätk. Sell viisil saab ruttu juure puu

ja harud on kõvemad kui madalast jätkatud puudel. Silmitamine ehk okuliirimine, (Vaata pilt 5. 6. 7. 8.) kus pung koore wahale pistetakse

Silmitamine ehk okuliirimine.

ehk muidu külge siutakse, wiidab rohkem aega ja läheb vähem korda kui eespool õpetatud jätkamine, selle pärast maksab teda ainult rooside parandamiseks pruukida. Jätkud ehk pool-okjad lõigatakse enamiste Märtsi kuul ja hoitakse tarwitusenii jahedas keldris otsapidi liiwa sees; Aprilli kuul võib aga ka oksti lõigata ja kohe jätkata.

4. Jätkamise waha.

Sead pehmet jätkamise waha walmistakse järgmiselt: 6 loodi waha ja 24 loodi waiwu (kampsol) sulatakse pajas weikeste tule peal aegamööda ära. Sellejärele pannakse 24 loodi magedat weise ehk lammas raswa juurde. Kui ka see ära on su-

lanud, võetakse pada tulelt ära ja kallatakse 4 loodi toorest lina õli juurde. Segu piab nii-
kaua ümber liigutama, kuni ta hanguma hakkab,
ja puu waha ongi walmis. Bruukimiseks on teda
kõige parem õhukese riide riba peale määrada.

5. Puude laswatamine pärast jätkamist.

Kui tüwi, mis pärast jätkamist üles poole
hakkab sirguma, iseenesest tüse küllalt ei ole, siis
piab teda selle läbi püüdma kõwendada, et igal
kewadel, möödaläinud sutwe kasw ligi poolest
saadik ära lõigatakse, aga nõnda, et wiimane
pung ikka küiru peale jääb. Selle läbi kasvab
puu sirgem. Tüwe kõwenduseks jätawad mõned
aednikud kõrwalised oksad esimesel aastal lõika-
mata; et need aga pea-kaswu jõudu ära ei wõ-
taks, selle pärast näpatakse nendel tükid otjast
ära, kui nad juba 3 — 4 tolli pikaks on saa-
nud. Teisel kewadel lõigatakse nad ilusaste puuni
ära ja määratakse haawad puu wahaga ehk tõr-
waga kinni. Lõikamine piab sellepärast ikka puu
ligidalt sündima, et siis haaw rutemine koorega
üle kasvab. Kinni määrimine sünnib sell põh-
jusel, et siis puu nii sügawaste ära ei sure,
mis mädanema hakkab ja pärast haawa kinni
kaswamist kurjaste puu sahwitised rikub.

Kes tahab, et tõrw ruttu ära kuitwaks ja
kaua ei haise, see segagu tõrwale „kopaal-
lakki (Copallack) seeka. Tõrwa sees olew „kreo-

soot" surmab puu pinna paari liini sügavuselt filmapilgul ära, sügavamalt jääb aga kõik terweks ja haaw on mädanemise eest hoitud.

On tüwi sell wiisil tugewaks saanud ja nii kõrgeks kaswanud, kui krooni saada soowitakse, siis lõigatakse tema latw kewadel maha ja jäetakse wälja tulejatest harudest 3 — 4 tükki seisma, milledest igaüks ise külge läheb. Kõige paremad on weel niisugused harud, mis järsku tüwe seest wälja tulewad, sest et need ialgi lõhki ei lähe. Niisugune üheaastase krooniga puukene on siis kõige parajam koolist wälja wõtta ja oma kohale istutada.

Et kroon laiaks kasvaks, sellepärast lõigatakse tema harudel igal kewadel tüfid maha, aga nõnda, et wäljapoolse minetu pung ifka kõige otsa peale jääb, ainult mõnda ripputwa okstega sarti lõigatakse üles poole minetu punga juurest.

6. Maa walmistamine ja punde istutamine.

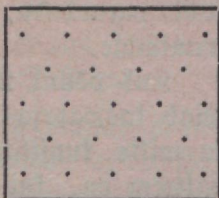
Warjul ja niisketes madalikkudes, kus tarwiline tuule läbi tõmbamine puudub, ei kaswa wilja puud nii heaste ega kanna nii maitsewat wilja kui seal, kus puud lausa päikese paistet ja tuult saawad. Niisamuti ei sigine nad ka kõrge, tormise künkude peal heaste, sellepärast waligu igaüks, kellel wõimalik on, kõige parem koht wiljapuu aiaks. Maad on wõimalik töö

läbi parandada, nii kerge ei ole aga seisukoha muutmine.

Rus põllul 2 — 3 jalga mulda ei ole, seal leiab kasvataja oma puudest vähe rõemu, kui ta mitte kunstlikult maad ei paranda. Kõige halvem on, kui õhukese mulla korra all koke kõwa kiwi põhi on, mis wett läbi ei lase. Esi-mestel aastatel kasvavad seal puud ilusaste; niipea aga, kui juured kiwini jõuavad, jääb kasvamine seisma ja ei aita palju keegi abinõuu. Sawi-maad on wilja puudele enamiste liig märjad, üsna liitwa maad liiga soojad ja ei jõua juuresid tarwilisel wiisil kinni hoida. Paras sawine ehk märgli mullane sügawa põhjaga maa on enamiste kõige parem. Liig weesine maa piab kraawide läbi tahendatud saama. Rus pehmet mulda väga õhudalt leitakse, seal võib sügawalt ümber pöörmise läbi teda rohkendada. On maa tükk suur, nõnda et teda kõiki ümber pöörda ei jõua, siis kaewetakse haugud, 2 — 2^{1/2} jalga sügawad ja 8 — 10 jalga laiad. Nende põhja aetakse õhukene kord laastu puru, puu lehti ehk muud selle sarnast. Selle järele täidetakse hauk mullaga, aga nõnda, et üks kord musta, teine jälle põhja mulda wisatakse. Segamiseks on weel väga kasulik, kõdu- ehk turbula mulda juurde lisada. Niisugune haukude walmistamine tuleb sügisel, enne istutamise kewadet ette wõtta.

Sunapuude kaugus üksteisest määratakse selle järele, kudas maa headus ja on enamiste 20 — 30

jalga paras mõet. Kirsi ja ploomi puudel aga poole vähem. Puud istutakse ridade wiisi, nagu siin kõrwal punktidega on näidatud, et nad igast küljest waadata rias seisawad.

Puid võib istutada sügisest, kui lehed maha on pudenenud, kewadeni, kuni lehed otsa tulewad. Kus puid ligidalt saada on, seal on kasulikum ikka kewadel istutada, sest kewadine istutamine on puude terwisele parem. Siiski tähendab selle kohta maa loomus palju. On maa kuiw ja liiwane, siis on sügisene istutamine soowitaw. Puud juurdutawad siis paremine ja talwe niiskus seisab nendel kauem alles, kui kewadel liigutatud mulla sees. Kaste ja märja maa peal on aga Aprilli-kuul istutamine alati parem.

Tahetakse sügisel walmis toodud puid kewadel istutada, siis pannakse nad talweks otsa pidi mulla sisse. Nendel tulewad aga juurte otsad kewadel uueste lõigata, sest et sügisel lõigatud haawad talwel halwaks lähewad.

Enne istutamist tulewad puul wiimase aasta otsjadesst $\frac{1}{3}$ nende pikkusest ära lõigata, kuna juurtele võimalikult palju armu antakse. Minult wiigastatud kohad saawad ära lõigatud ja kui juuresid palju on, siis ka väga pikad teistega ühe suguseks kärbitud. Juurte otsad lõigatakse alt ülespoole libamisi, nõnda et lõigatud koht alla-

poole jääb. Suurte lõikamine piab just istutamise ees sündima. Istutamiseks kaevetakse hauk nii lai, et ruumi küllalt on, juuresid ühe tafa laiali lautada ja nii sügaw, et juurekael, see on, koht peal pool juure krooni, kus enam aru-
sid külges ei ole, maa pinna kõrgusele seisma tuleb. Liiga sügawasse istutamine toob haigusid, nagu kollatõbe ja mõjub sagedaste, et puud wilja ei kanna. On juurte seis korda seatud, siis riputatakse nende peale peenikest, kobedat ramu-mulda ja raputakse puud natukene, et muld ka juurte wahete lähed. Kui juba üle poole tarwilist mulda juurte peale on aetud, siis waju-
takse parajalt kinni (kobeda mulla sees tallatakse koguni). Pealmine osa mulda jäetakse tallamata. Mulla kõrgendus puu ümber walmistatakse nõnda, et ta puu poole keskelt lohkus on. Kuiwa ilmaga walatakse selle lohu sisse wett ja riputa-
takse peenikest sõnnikut ehk kõlka puru peale, mis maad kuitamise eest hoiab.

Puude kaswama ajamiseks, kellel narmas juuresid sugugi ehk wäga wähe oli, õpetan siin ühe wiisi, mida mitmed siinamaale oma saladuseks on hoidnud: Kõik jämedamad juured saawad willase riide ribakestega ümbert kinni mässitud ehk samblaga wooderdatud, selle järele kastetakse juured wette ja istutakse siis puu kõhe mulla sisse. — Üleüldse kõikide istutawate puude juures on järgmine wiis kasulik pruukida: kastetakse juured wette, weel parem sauega segatud sopaseisse wette, ja

riputakse peenise ramu-mullaga üle, mis paksub nende külge jäeb ja juuresid kuitvamise eest hoiab.

Kui istutatud puu kõigest waewast hoolimata lehti wälja ei aja ja foor toores ning wärste on, siis wõetagu ta Jaani päewa ümber wälja, lõigatagu juuresid uueste ja pantagu ööks otsa wette, kust ta teisel päewal uueste maha istutatakse. Kümne korra seast, mill nõnda tehti, läksiwad 9 kaswama.

Istutatud puu tarwitab tuule wintsutamise wastu kaitsemist. Selleks lüiakse juba haugu põhja wai püsti, ehk weel parem 2 waia, mis nii pikad on, et enam krooni sisse ei ulata. Waiade külgi siutakse puu pehme nõõriga kinni, sidet waia ja õunapuu wahel nõnda keerutates, et puu loksuma ega wastu waia õeruma ei pease. Kaks waia lüiakse teine teisele poole puud, pealmised otsad puust kaugemale kui alumised.

7. Suurte puude ümberistutamine.

Suuri puud, mis juba wilja kandnud, on wõimalik järgmisel wiisil ümberistutada: 1 aasta enne istutamist kaewetakse puule mõne jala kaugusele kraaw ümber, lõigatakse ette tulejad juured filedaste katki ja aetakse kraaw jälle täis. Ära lõigatud kohtade pealt ajawad juured uued narmas-juure kimbud. Sügisel enne ära wiimist kaewetakse kraaw uueste sisse, natuke kaugemale kui enne, uuristakse puu ka alt lahti ja jäetakse nõnda seisma, kuni mulla tomp tubliste ära on

külmetanud, siis tõstetakse ta terwelt wälja ja wiitakse uude hauku. Järgmisel kewadel lõigatakse tema krooni oksasid tubliste.

8. Istutatud noorte puude eest hoolitsemine.

Istutatud puid tuleb 3 — 5 aastat igal kewadel hoolega lõigata; see on talitus, mis palju tähele panemist ja harjumist nõuab ja mille läbi täielikka ning ilusaid kroonisid saadakse. Lõikamise juures piab tähele panema, misjugused oksad pea-arudeks jätta tulewad ja misjugused kõrwalisteks oksadeks jääwad. Pea-arud piawad ühetasa ringi laiali minema, nõnda et nad pealt waadates nagu ratta kodarad paistawad. Kõrwalised oksad saawad esimese 2 — 3 aasta sees lühemaks lõigatud, siis jäetakse aga lõikamine vähemaks, sest et nüüd päris wilja oksad kasvama hakkawad. Liig tihedad kõrwalised oksad ja ka need, mis püsti ülesse ehk risti sisse lähewad, saawad üsna ära lõigatud. Iga oks, millest arwata wõib, et ta pärast poole üle aru on, tuleb juba noorelt ära lõigata, sest wanalt lõigates jätawad nad suured haawad järele, mis puule head ei ole. Korraliku lõikamise läbi saab ka liig warane wilja kandmine ära hoitud, mis puudele väga kahjulik on. Hiljuti istutatud puude juures tuleb sagedaste ette, et koor küllalt wenida ei jõua ja sellepärast lõheneb. Siin aitab heaste prau lõikamine koore sisse, mida pealsikaudu pikuti puud tõmmatakse, kus juures aga

nuga koorest üsna läbi ei tohi minna. Dige aeg selleks on Mai-kuu lõpetuses. Pseud saavad pool wiltu ehk ussi sarnaselt tõmmatud ja iga tüve peale tarwitust mööda 1 — 3 tehtud.

Peale lõikamiste tuleb noorte puude otsast ussijid ära korjata, juure ümbert rohi ära katkuda ja mulda 2 korda süve jooksul kobendada.

9. Wana wilja=puude eest hoolitsemine.

Kui wiljapuud juba 5 aastat on kaswanud ja kroon ilusaks sirgunud, siis jäetakse iga aastane krooni lõikamine seisma. Selle asemelle tuleb aga puhastamine, s. o. wana korba ja sambla ära kaapimine, ülearu võsude wälja lõikamine j. n. e. Puhastamist piaks küll iga aasta ette wõetama, ei jõua aga seda ära toimetada, siis ometi tingimata iga 2 — 3 aasta takka.

Ülearu oksad on: 1.) mis risti lähewad ja õerumise läbi kreebfi j. m. haigust wõiwad sünnitada, 2.) krooni keskelle minejad harud, kus nad õhu ja walguse puuduse pärast wilja kandmataks jääwad; 3.) liig tihedaste seisjad oksad, sest igal oksal, mida puu kannab, piab ruumi olema suuremaks kasvada ja wilja nuppusid sigitada; 4.) maha rippujad, mis maa harimist takistawad ja teede peale ette tulewad; 5.) kuitwad oksad ja ära murdunud harude kontsud.

Puhastamist ja lõikamist ei pia kewadel, sell ajal ette wõtma, kui puu sahwat juba täiel tegeuwusel on ja wälja woolab. Wälja tulnud sahwat

lähed ruttu käärima ja sünnitab haawa põletikku. Balju järele proovimisi on kindlaks teinud, et suwel praakimine ialgi kahju ei ole teinud ja et suwised haawad terwemaks jääwad ja rutem üle kasvawad kui need, mis sügisel, talwel ehk kewadel saidwad tehtud. Pähkle puid tohib ainult suwel puhastada.

Õksade ära lõikamine ja saagimine tuleb nõnda toimetada, et kuntsusid järele ei jää, s. o. nad piawad just pea-aruu äärest ära saama wõetud. Minult siis on wõimalik haawal üle kasvada ja ära paraneda. Et oks saagimise juures koort ära ei kujuk, selleks saetakse teda enne natuke alt poolt ja hakatakse siis ülevalt peale. Enne määrimist piawad saetud kohad nuuga silutud saama. Õksa asemel saawad, nagu eespool õpetatud, tõrwaga, ehk selle puudusel paksu õli wärwiga määritud, tüwe haawad aga, näit. õerutud ja jäneeste ehk hiirte näritud kohad määritakse pudruga, mis sawist, weise sõnnikust ja natukesest tuhast ning wärska karwadeest on kokku segatud. Määritud kohad siutakse lapiga kinni.

Wanad wiljapuud ja niisugused, mis halwa maa pärast haiglased on, ei aja ise oma wanaks läinud koort maha, nagu terwed õunapuud, ega muuda seda kõwaks korbaks, nagu terwed pirnipuud, waid ta jääb seisma, imeb ennaist wett täis, lähed sagedaste mädanema ja saab mullaseks, pruuniks pulwriks. Seda nimetatakse pargi- ehk koore haiguseks. Seal juures on puu sammal-

dega kaetud ja annab kahjulikkudele mutukatele head warju paika.

Muidu on paks koor puule väga kasulik, ta hoiab teda järsku külma ja palawa eest, niisugusel korral piab teda aga ometi ära kaapima, kui puud terweks tahetakse hoida. Kaapimine wõetakse kewadel wara, niiske, uduse ilmaga käsile. Ülearu korp ühes sammaltega roogitakse maha, piab aga hoolega tähele panema, et terve ehk kogu ni toores osa wigastatud ei saa. Suhtuwad haawad määritagu koha eespool õpetatud haawafalwiga. Samla ja mutukate munade wastu on hea koort üle pesta: tuha lehelisega, ehk were sees sulatatud lubjaga ehk ka sawiga, mis wirtsja weega wedelaks pudruks on tehtud, üle määrida. Sarnased määrded edendawad koore kaswamist ja annawad selle läbi puudele noore näu.

10. Wilja puude haigused ja nende arstimine.

Sagedaste leitakse õunapuude koore peal tahmaseid kohti. Need on weikeste tolmu-seente hunikud, mis koore ja selle all olewa puu haiguse läbi on sündinud. Seda haigust nimetatakse põletikuks (Brand). Ta sünnib õerumiste, pigistuste ja haawamiste läbi esimesel sahwiti ajal, siis weel külma wigastuste, niiske seisuga ja liig rohke ramutamise läbi wärske sõnnikuga. Wiimasel korral piab mulla wahetusega ja tahendamisega aitama. Mustad kohad tulewad ühes all

olewa kuitwa puuga wälja löigata ja siis haaw törwaga määrida. Külma=haawadele, n. o. sisse langenud kohad päikese pool külje peal, tuleb pra-gusid peale tõmmata, ehk kui nad kuitwanud on, wälja löigata ja puu-wahaga katta.

Baistetanud kohad tüwe ja oksade külges ni-metatakse wähja tõbeks. Seda on kahte moodi, üks kuitw ja teine ajab wirtsa sarnast märga wälja. Wähja töbi on raske arstida. Krooni nooren-damine ja maa parandamine aitawad haiguse ha-katusel. Haawad piatwad wälja löigatud ja pa-lawa kiwi-süe törwaga määritud saama. Tuhk ja lubja puru on niisugusel korral kasulikud puu alla mulla sisse segada, sest aedas juhtub sage-daste, et elaja sõnniku ramu rohkestes, muud aga wähe on, mille läbi mitmed haigused sünnitwad.

Kiwi seemneliste wilja puude juures ette tu-letw haigus on kummi (waigu) woolus. Ta sünnib haawamiste, külma näpistuste ja liig märja maa läbi. Alaline sahwiti wälja woolamine mõ-jub, et terwed juured oksad ära kuitawatwad. Kui wõimalik, löigatakse ka selle haiguse juures wigased kohad ära ja määratakse törwaga. Seal juures püi-tagu aga ka maad kuitwemaks teha, milleks ka tuhka ja lubja puru wõib pruukida. Niisuguse maa peal, kus kirsi ja ploomi puud wägise tikutwad
 • waiwu jooksuma, ei maksa neid kaswatadagi.

Kadakad hoitagu wiljapuu aiast eemalle, sest et nende peal seened elutsewad, mis ka õuna- ja pirni-puude peale lähewad.

11. Bahendil wilja kandmata puude juures.

Wiljakandmata oleb tuleb mitmel põhjusel, ja kui abi tahetakse saada, siis piawad põhjused enne teada olema. On kliima ja seisukoht ühe furdile kõlbmata, nõnda et külm õie oksad ära wõtaw, siis tuleb niisugune puu ümber pookida. Tuleb aga sigimataus maa süi läbi, siis piab märga maad kuiwemaks lastma ja liig lahja kuiwa maad ramu-mullaga parandama. Wäga sagedaste tuleb aga ette, et puu liiga sügawal mulla sees seisab ja aitab seal juurte pealt mulla wähemaks pillamine. Kui niisugune puu weel 10 aastat oma koha peal ei ole, siis kaewetagu temale kraaw ümber ja püitagu puud ühes mulla tombuga paraja kõrguselle ajada. Ei kanna puu sellepärast, et ta wäga kangeste kasvab, siis aitab pragude tõmbamine, mis aga sügawamine lõigatakse kui muidu, niisamuti ka juurte katki rajumine mõne jala kauguselt. Peenra wilja aedas juhtub sagedaste, et maa peenarte ramutamisega õunapuude jauts liiga ramusaks läheb, nõnda et nad liiga kasvawad ja haigusi kannatawad. Seal on siis kõige parem, õuna- ja kirsi-puude asemel ainult pirni- ja ploomi-puid kasvataada, sest wiimased kannatawad ramutatud maad paremine.

Balju kordasid tuleb aga ette, et maa põhi nii lahja ja kurnatud on, et puu sellepärast enam ei wõi wilja kanda. Niisugusel korral aitab peale

rohke lõikamise ja puhastamise põhja ramutamine. Selleks on wedel sõnnik hea, nagu seda kemmelguteft ja solgi haukudest saadakse ja millele ka tuhka jekka tuleb segada. Sarnane segu walatakse Juuli kuus haukudesse, mida puude ligidalle kaewetakse ehk teiwaga sisse lüüakse. 3 — 5 niisuurt hauku, kuhu igaühele $\frac{1}{2}$ pange sisse mahub, on iga puule küllalt. Pärast wirtsa ära wajumist walatakse weel wett järele.

12. Wilja puude waenlaste eest hoidmine.

Suuremate elajate seas on jäneseid ja hiired kõige kahjulikumad. Eimesi on tiheda aia läbi eemalle hoida kõige parem, ei ole seda wõimalik, siis siutakse puud sügisel okalise okstega kinni, aga mitte hõlgedega, sest et õled hiirtele hea pesa paik on. Jäneste ja hiirte närimise eest hoiab ka lubja ja werega üle pintseldamine. On närijad puu ümber ringi ära koorinud, siis piab teda maha raiuma; ühe külje pealne haaw paraneb wiimati ära, kui teda aegsaste puu wahaga määratakse. Hiirte häawitamist sai eespool juhutatud.

Duna-uss, mis õunad ära uuristab, elab Septembrist kuni kewadeni peitus. Niiisugust peidu urgast wõib temale ise selle läbi walmistada, et paksu paberit ehk puu willa kobedalt puu ümber siutakse. Sisse roninud ussid saawad siis ära surmatud. Kõikide suuremate usside wastu on kõige parem abinõuu: korja kewadel ja suwel kõik ussid ja nende pesad kofku, mis filma puutuswad

ja talla katti ehk põleta ära. Wäga tülikad on lehe- ja were täid. Leht-täidega kaetud kasvuisid kastetakse seebi wee sisse, mida pesu pesemise juures saadakse. Were-täid, mida sellest tunda wõib, et nendel willad selgas on ja katti wajutades punase pleki järele jätawad, surmatakse järgmise wedeliku üle pinseldamisega, mida apteekis lastakse walmistada: 1 osa pehmet ehk rohelist seepi, 2 osa Juusel-õli, 4 osa piiritust ja 8 osa wett.

13. Sõstra ja karuse marja põesad.

Ehk küll midagi lihtsam ei ole, kui sõstra ja karuse marja põesaste kasvatamine, siiski leitakse aedadest halwa kasvatuse järeldusena weikseid, wäetimaid marju. Seisawad põesad liig tihedaste ja on oksjad samlaga üle kasvunud, siis on loomulik järeldus, et marjad ikka weiksemaks jääwad. Antakse aga nendele rohkestes ruumi, lõigatakse peenikesed ja wanad sammeldanud oksjad wälja, siis tulewad marjad poole suuremad ja palju magusamad. Kõik peenikesed wõtsad ja wanad oksjad tulewad igal kewadel ära lõigata, et kandjatel okstel ruumi on tugewaks minna ja nad marjade raskuse all maha ei waju. See on efektus, kui arwatakse palju põesast rohkem marju kaudwat, kui harwaks lõigatud. Et põesad järele jätmata ikka head wilja kannaks, selleks kaetakse igal kewadel jalg maad põesast eemalt labida sügawuselt muld ära, pannakse head ramu-

mulda asemelle ja aetakse wälja tõstetud muld mööda peenart laiali. Ramu-mulla asemel wõib igal kewadel ka wedela wirtsja weega ramutada.

Peale selle on kasulik, maad põesaste ümbert peenikese sõnnikuga ehk muu puruga katta, mis maa ühesuguse niiske hoiab.

14. Waargad.

Waargaid rohkendatakse juure wõsudest, mida ta iga aasta juure ümbert hulga kaupa wälja ajab. Ta kasvatab oma marju ikka mööda läinud juuriste wõsude külge. Kewadel lõigatakse kõige nõrgemad warred ära ja jäetakse tugewamatest 3 — 6 tükki iga juure peale; nendel saawad umbes jala pikkused tülid ladwast ära kärbitud. Pärast marja kandmise lõpetust saawad wanad ära õitsenud warred maani maha lõigatud, et uutele ruumi anda. Sagedaste on ka tarwis warsi kipi külge siduda, sest et nad muidu maha wajuwad ja marjad mullaga saawad. Waargad armastawad pisut warjulist kohta, figinewad peaaegu igas maas, kui see enne sügawaste ümber sai kaewetud ja ramutatud. Sga kahe aasta takka piaks nad uueste ramutatud ja iga aasta maa nende ümbert kaewetud saama.

15. Puu wilja maha wõtmine ja hoidmine.

Puu wili jõuab alles walminud pärast oma täie headusele, sellepärast piaks teda ainult siis maha wõetama.

Õunad ja pirnid on walmis, kui nad kergelt puudutates otsast ära tulewad ja seemned pruunid on; kirsiid, kui nad kangeste läigitwad, ploomid, kui nad kergeste raputates maha kukuwad, waargad ja maasikad kui neid õrnalt ära wõtta saab, ilma et wars ühes tuleb.

Õunad ja pirnid, mida toorelt söömiseks ja talweks hoidmiseks määratakse, piawad kättega õrnalt puu otsast ära murtud saama, kuna neid jahwtide walmistamise ja kuiwatamise jaoks maha raputada võib. Murdmise juures wõetakse pufferedel abiks ja lautakse wili tasakeste korwidesse. Maha raputamise ajaks pantagu õle matid puu alla, et õunad raskestest wigastatud ja mullaga määritud ei saaks. Kirsiid, ploomid ja muud marjad saawad ikka nopitud, on aga ploomid nii korgel, et ligi ei ulata, siis raputakse neid õle matide peale.

Talwe õunad ja pirnid on alles kewadel kõige paremas hinnas ja hea hoidmise juures ei lähe neid ka liig palju mädanemise läbi raisku. Hoidmise ruumiks pruugitakse kuitwa kellert ja külmeta wõlwi-aluseid. Hoidmise juures pantagu järgmisi seadusi tähele:

1. Wiljad piawad täieste walminud ja hoolega nopitud olema. Sga wigastus sünnitab mädanemist.

2. Enne talwe korterisse wiimist lautakse nad jahedasse kammrisse, kuhu nad paariks nädalaks jääwad.

3. Hoidmiseks võib puu-wilja ainult kuiwal, päewa paistfel ilmal korjata.

4. Hoidmise ruumides piab ühe tasane soojus olema, mis 3 — 8° R. wahel seisab, ja täielik pimedus walitsema.

5. Ruumid ei tohi liiga niisked ega ka liiga kuiwad olla. Ohku tuleb nendes sagedaste puhastada.

6. Kõik mädanewad ja haisewad asjad ning kääritwad wedelikud tulewad nendest eemalle hoida. Ruumid tulewad hoolega puhastada ja hea on, neid mõni päew enne weewliga suitsutada.

7. Wiljad tulewad õie-poolse otsa peale seisma panna.

8. Reid piab nõnda lautama, et kõige kauem seisjad taha otsa ja vähem seisjad ettepoole jääwad.

9. Rotid ja hiired piawad hoolega kinni püütud saama.

Riikulid tehtakse filedaks hõõweldatud warwadest. Pööningul ja kütmata kammris õunu hoides, lautakse nad õlgede peale, kaetakse ajalehe paberiga ja pannakse selle peale külma tulemise ajal õlgi, kangema külma ajal koguni weel willaseid tekkisid. Wäga head ja maitsewad seisawad õunad ka järgmisel wiisil: suwel kange palawaga korjatakse kuiwa, walget liiwa walmis; sügisel wõetakse paras-suuri kastisid, puistatakse kõige enne kord liiwa põhja, lautakse siis kord õunu, nõnda et need üksteise külge ei puutu, kaetakse need liiwaga ja pannakse jälle õunu n. n. e.

kuni kast täis saab. Siis naelutakse see pealt kindla kaanega kinni ja pantakse jaheda koha peale.

IV. Lille aed.

1. Üleüldine juhatus.

Arwa leitakse aedasid, kus ainult lillesid kasvatatakse, waid meie aiad on enamiste selleks seatud, et nad ühtlasi tulu toowad ja ka lõbu loowad. Harilikult saawad peenra wilja piirepeenrad lille kasvatuseks prungitud ja ka mujale sündsa koha peale lille peenrakesed tehtud, mida muru-mättaga, kividega ehk muu wõredegaga ümber piiratakse. Wormi poolest walmistatakse nad just niiugused, mis omanikule kõige rohkem meele järele on ja kudas seisu koht seda nõuab.

Lilled ja ilu-põesaste walimist tuleb nõnda toimetada, et kewadest sügiseni igal ajal õitsewad lillesid leida oleks. Peenra peale istutades paigutatakse kõige pikemad keskpaika ja lühemad astme kaupa ääre poole. Taimede kaugus üksteisest määratakse selle järele kui suureks keegi põesjas kasvab.

Punkti peal olef ja puhtus on tarwilised tingimised, ilma selleta saadakse lilledest wähe ilu.

Mis maasse puutub, siis piab see lilledes jauks kergem olema, kui aiawilja muld. Enamiste kõif

lahtiselt õues kasvavad ilu-taimed armastavad koberdat aia mulda, mis wana lehe mullaga ehk ära mädanenud sõnnikuga segatud. Wärske sõnnik on lilledele wähem kõlblit, sest et mitmed selle läbi liiga kasvama hakkawad ja wähe ehk mitte sugugi õisi ei aja. Tahetakse asja weel õige heaste toimetada, siis on kasulik, lille peenarte mulda läbi mulla puhastamise wõre wijata, selle läbi saawad kõwad tüfid, kiwid, rohu juured, usfid j. m. wälja lahutatud. On muld nõnda heaste walmistatud, siis wõib istutamise ehk külmine algada. Ühe juwised lilled, mida mitte koha oma kohale ei külita, külwatakse Märtsi kuu lõpetuses labasse ehk külma eest warjatud taimpeenrasse ja istutakse sealt Mai-kuus, kui enam öökülma karta ei ole, oma koha peale.

Kellel laba ei ole wõimalik teha, see wõib seemned tупpa hea lehe-mullaga täidetud pottide ehk kasti sisse külida. Üles tõusnud taimesid piab wõimalikult rohkestest walge käes ja päikese paistel hoidma, muidu ajawad nad endid pikaks ja peeneks, nõnda et nad ümber kukuwad, ehk kui seda ei juhtu, siis ometi wigased ja wäetamad kasvawad. Aprilli-kuu lõpul wiidagu neid iga päikese paistse ilmaga õuue tuule warjulise koha peale. Mai kuu hakatusel wõib neid niisugusel õhtul, kui öökülma karta ei ole, kasuga õuue jätta. Istutamiseks on nad parajad, kui nendel juba 3 — 5 lehte on. Selleks on kasulik pilwes, niisket ilma walida. Ei ole niisugust tulemas, siis piab is-

tutatud taimesid hoolega kastma ja häda korral ise püüdma neid päikese eest varjata.

2. Ühe- ja kahe-aastased suvelilled, õues kasvatamiseks.

Ühe suvised lilled on need, mis kevadel külitakse, suvel õitsevad, seemneid kasvatavad ja sügisel ära kuitavad.

Kahe aastased on aga niisugused, mis esimesel aastal ei õitse, vaid alles teisel suvel. Mõned nendest, näituseks kepi-roos, elavad 3 — 4 aastat edasi ja õitsevad. Mitmed kaheaastased, nagu „lõvi suu,“ Hiina nelk j. m. õitsevad ka juba esimesel suvel rohkesti.

Ühe suvised lilled langewad kahte jalku: esimesed külwatakse õuue, selle koha peale, kus nad õitsema piawad, teiste seemned piawad labasse, tупpa kastidesse, ehk ka õuue, külma eest varjatud taimpeenra peale külitud saama. Noored taimed taimpeenras ei tohi liig tihedaste olla ega ka niiskuse puudust kannatada. Kastmist toimetatakse õhtul ja hommikul, kui päike peale ei paista. Et nende kasvamist edendada, võib 10-ne toobi wee sekka ühe toobi wärsket wirtsja wett segada. On taimed liig tihedad, siis nopitakse muišt wälja. Tihedaste kasvunud taimed on nõrgad ja põewad istutamise järele kaua.

3. Ilusamate juwelilledel wälja walimine.

Rebase saba, (*Amaranthus caudatus*.)
 Külwatakse Aprillil taimepeenrasse. Istutakse
 Mai-kuul 1½ jalga üksteisest eemalle. Tahab
 ramusat maad. Saab 2 — 3 jalga kõrgeks. Wei-
 kesed, mustjas-punased öied on pikas, rulli sar-
 nases, rippuvas puras koos. Kõrwalised purad
 tulewad ära wõtta, siis saab pea-pura imesta-
 mise wäärt pikaks ja toredaks. Ühe juwine.

Suure õitega lõwisuu, (*Antirrhinum*
majus.) ühe ja kahe aastane. Külwatakse Märtsil
 külma labasse ehk Aprillil taime peenrasse. Ist-
 utakse 1 jala kaugusele. Kaswab 1½ — 2 jalga
 kõrgeks põesaks. Üks kõige õierikkamatest ja kõ-
 wematest taimedest. Wäga mitme wärwilised.

Aster ehk tähe-lill, (*Aster chinensis*
fl. pl.) Paksu õitega, 1 aastane. Päikese paistne
 seisukoht, ramus maa. Külwatakse labasse ehk
 Aprillil taime peenrasse. Maikuu kesk ajal ist-
 tutatakse teda 8 — 10 tolli kaugusele. Sordi
 järele ½ — 1½ jalga kõrge. Öied wäga mitme-
 tujulised ja wärwilised ning seisawad üksikult arude
 otsas. Kõige ilusamad sordid on: *Peonia* öie-
 line A., *Hüigla* keisri A. ja *härjapõlwe* A. Kahe
 esimese öied on läbimõeta umbes 3 tolli suured,
 wiimasel 1½ tolli ja kõrgus pool jalga.

Klarkia, (*Clarkia elegans*.) ühe aastane.
 Päikese paistne koht, kobe muld. Saab Aprilli-
 kuul oma kohale külitud. Kõrgus 1½ — 2 jalga.

On kerge kasvatada ja õitseb Juuni kuust Septembrini.

Härjapõlwe rüitle-kannus, (*Delphinium Ajacis Hyacinthi fl. pl.*) Ühe aastane. Paksu õitega. Päikese paistne koht, ramus maa. Külwatakse kewadel niipea kui võimalik oma kohale. Saab 1 — 1½ jalga kõrgeks. On iseäralik oma suurte mitme wärwiliste õite poolest, mis paksum kobaras koos seisawad.

Hiina nell, (*Dianthus chinensis fl. pl.*) Paksu õiedega, 1 — 3 aastane. Tahab ramusat ja mitte wäga kerget aia mulda. Külwatakse Märtsi ja Aprilli kuul taime peenrasse, istutatakse Mai kuul wälja, 6 — 9 tolli kaugusele. 9 tolli — 1 jalg kõrge. Kaswab haruliseks põesaks ja kannab rohkeste mitmewärwilisi kirju õisi. Õitseb lume maha tulemiseni.

Öle lill, (*Elichrysum monstrosum.*) 1. aastane, paksu õiedega, Külwatakse Aprilli-kuul taime-peenra peale ja istutatakse Mai-kuul 1 jala kaugusele üksteisest. Saab ligi 3 jalga kõrgeks. Tema kasv on sirge ja kõwa. Sied on kollased, punased, pruunid ja walged, ja seisawad oksade otste külges. Kuitatamiseks nopitatakse õied enne täielikku lahti minemist ära.

Balsamiin, (*Impatiens Balsamina fl. pl.*) pakku õiedega 1. aastane. Päewa paistne seisu koht, soe kobe muld. Külwatakse Märtsil labasse, istutatakse pärast öökülmade lõpetust 1. jala kau-

guſelle. Rõrguſ 12 — 16 tolli. Iluſad, rooſi ſarnaſed õied tulewad warre ääreſt lehtede wahelt wälja ja ſünnitawad pikad, lillelimbu moodi kobarad; wäga mitme wärwilifeſed. Iſeäranis iluſad on rooſi- ja kameelia (Camelien-Balsamine) baſſamiinid. On ka wäga iluſad tuas kaſwatamiſeks. Selleks iſtutakſe kaunis juurte potiſſeſſe ramuſa mulla ſiſſe igakſe poti 1 taim. Tahab palju kaſta. Kui õied pakſud ei tule, ſiis aitab ſagedaſte wirtſa weega kaſtmine ja ruumika poti ſiſſe iſtutamine.

Lõhnaw ernes, (Lathyrus odoratus.) 1. aastane. Harilik aia muld. Külwatakſe Aprillikuul ria ehk rõnga wiiji oma kohale, aga mitte wäga tihedaſte. Rõrguſ 3 jalga. Rõnga keſſelle piſtetakſe haruline kepp, mille külge erved finni wõiwad hakata, ridadele pannaſſe aga riſti wabinad. Reid kaſwatakſe enamiste hea lõhna pärast.

Lobeelia, (Lobelia erinoides erecta.) Weike, ſinine, 1. aastane. Peenikene, ramuſ muld. Külw Märtsi-kuul labakſſe. Iſtutamise kauguſ 3 — 4 tolli. Kaſwab 4 — 5 tolli kõrgekſ. Tihe, tombu ſarnane põeſakſ ajab keſſ juweſt kuni ſügiſeni ſadade kaupa õiſi, nõnda et Lobeeliatega ära iſtutatud peenra äär nagu ſinine wõõ paiſtab. Seeme on wäga peenikene, ſellepärakſt kaetagu teda, külwi järele arwamata õhudalt peenikeſe mullaga.

Hundi-uba, (*Lupinus Cruikshanksii*.)
 Kõrge kirju, 1. aastane. Päewa paistne koht, kasvab iga maa peal. Tipitakse Apr. ehk Mai-kuul oma kohale, iga taime wahet olgu 1 jalg. Saab 3—4 jalga kõrgeks. Tema kuju on torni sarnane, kirjud, lõhnatud õied kasvavad kobarates. Teised lupiined ehk hundi u. kasvatakse niisamuti.

Suwe lewkoi, (*Cheiranthus annuus*.)
 1 aastane. Kõlvatakse enamiste Märtsi lõpul labasse ja istutakse taimed poole Mai kuu sees wälja. Et aga tema taimed istutamise järel põewad ja kergeste ära kuiwawad, sellepärast on uuemal ajal heaks arwatud, seemneid Mai hakatusel kohe oma kohale külida, mis aga arwalt tuleb toimetada, et pärast wälja katkumisega palju taimesid raisatud ei saaks. Beenra peale külvatud lewkoi taimed õo külmasid ei karda ja nad õitsewad juwe lõpu poole kaunis rohkest. Palju kastmist lewkoid ei tarwita, küll aga sagedat mulla kobendamist ja päikese paistset seisukohta. Kui esimised õied ära lõigatakse, siis lähewad kõrwalised harud tugewaks ja lill õitseb kauemine.

Mia-moon, (*Papaver somniferum fl. pl.*)
 Paksu õiedega, 1. aastane. Harilik aia maa. Kõlvatakse nii wara maha kui wõimalik. Pärast katkutakse niipalju taimesid wahelt wälja, et iga ühe wahet 1 jalg jääb. Täetakse nad tihedamine, siis tulewad weikesed õied. Teine ilus sort on „*Peonia moon*“ (*Papaver Paeoniflorum fl. pl.*)
 Kõrgus 2 $\frac{1}{2}$ — 3 jalga.

Reseeda. (*Reseda odorata*.) 1. aastane, magusa lõhnaga. Kaswab päikese paistel ja ka pool-varjus. Tuleb võimalikult vara oma kohale küllida, sest et tema seemned hiljemalt kuitva ajaga väga wisad on ülesse tõusma ja mõnikord kastmisest hoolimata, sugugi ei idane, nagu oleks seemned halvad. Taimede wahet jäetakse kõige vähemalt $1\frac{1}{2}$ jalga. Kõrgus 8 — 12 tolli.

Skabioosa (*Scabiosa atropurpurea major*.) 1. — 2. aastane. Päikese paistne koht, ramus maa. Külw Märtsi lõpul labasse. Istutakse õue 12 — 16 tolli kaugusele. Saab 2 — $2\frac{1}{2}$ jalga kõrgeks. Kaswab haruliseks põesaks ja kannab rohkeste mustjas punaseid, suuri sameti sarnaseid õisi. Meid on ka muid wärwilisi.

Sameti-lill (*Tagetes patulaplana*.) Madal, pak, 1. aastane. Külitakse Aprilli hakul taimpeenasse ja istutatakse pärast öö-külmade lõppemist wälja, 1 jala kaugusele üksteisest. Kõrgus 12 — 16 tolli. Sünnitab paksu kera sarnase põesa, mis järele jätmata pakjusid pruunifid, kirjusid ja punaseid õisi wälja ajab. Kõrge sameti lill, (*Tagetes erecta fl. pl.*) kaswab kuni 3 jalga kõrgeks ja kannab umbes Georgine õie suuruseid õisi, mis aga enamiste kollase wärwilised on.

Viblik-lillehõõ wõeras ema. (*Viola tricolor*.) 1 — 2 — 3. aastane. Külwatakse juwel taimpeenasse, istutakse nad jaalt ümber teise peenra

peale 3 tolli kauguselle, kuhu nad üle talwe jäewad. Teisel kewadel wara istutakse nad oma kohale, 10 tolli üksteisest. Wõib ka kewadel labasse küllida, nagu teisi suwe lillesid, siis õitsewad nad juba esimesel suwel, jäewad fiiski üle-talwe ja hakkawad teisel kewadel wara õitsema. Neid on wäga palju sortisid ja wärvisid.

Tsinnia, (*Zinnia elegans fl. pl.*) 1. aastane. Ramus, kobe maa. Külvatakse Märtsi lõpul labasse, istutakse Mai keskajal 16 tolli kauguselle. Saab 2 — 3 jalga kõrgeks. Ta sünnitab kaunis suure, püsti seisja põesa ja kannab suuri, mitme wärvilisi õisi. Rõige ilusamad on paksu õitega sordid.

Peale nende siin nimetatud suwelillede on weel wäga palju teisi, mida siin kõiki, ruumi puuduse pärast, kirjeldada ei wõi. Nimetatud sortidest saab aga juba küllalt, et keskmise lille aia jaoks tarwilist osa wälja walida.

4. Tähtjamad sibula-lilled.

Hiatsint, (*Hyacinth.*) Iga sibulas ajab hundi-nuia sarnase õie pura, mis wäga magusaste lõhnab. Palju sortisid ja wärvisid. Septembri kuul tehtakse peenar walmis, kuhu heaste ramu-mulda ja ka tuhka ehk telliskivi jahu sisse segatakse. Hiatsint tahab kobedat, liiwast ja rannusat maad, ei kannata aga wärsket sõnnikut. Walmis peenra pealt wõetakse 7 tolli paksuselt mulda ära. Siis tõmmatakse weikesed waud ja

täidetakse need puhta jõe-liiwaga. Sibulad ti-
pitakse 6 tolli üksteisest eemale wagude sisse, kus
liiw neid mädanemise eest hoiab. Selle järele
tõstetakse ära wõetud muld tagasi ja tehtakse pee-
nar tasasaks. Rõige wiimati kaetakse peenar pealt
kuuse oksadega kinni. Kui peenar talwel küll läbi
ära külmetab, aga kewadel kätte all aega mööda
julab, siis ei tee see sibulatele midagit wiga, kui
nad 6 tolli sügawal mulla sees seisawad. Dit-
sejad Hiatsintid saawad kepikeste külge siutud. Su-
wel, kui nende kasvud juba üsna ära on kui-
wanud, wõetakse ühel ilusal hommikul sibulad
wälja, lastakse õhtuni päikese paistel kuitwada ja
wiiaakse siis kuitwa pööningulle. Sügisel puhas-
tatakse nad koortest, weiksetest kõrwalistest sibu-
latest ja wanadest kasvudest ning istutatakse uu-
este maha.

Tulp ehk tuulip. Iga tugew sibul ajab
ühe õie warre wälja, mis umbes jala kõrgused
on ja suuri, mitmewärwilisi õisi kannawad. Need
seisawad wäga kawa ja on ilusad, sellepärast sün-
nib tulpi soowitada. Iseäraline tähtsus sibula
lilledel on see, et nad kewadel niisugusel ajal õit-
sewad, kui suwe lilled alles kõik taimetused on.
Tulpi kaswatatakse niisamuti nagu Hiatsinti. Teda
ja ka teisi sibula lillesid wõib ka 2 — 3 aastat
ühe koha peal kasvada lasta. Sellest saadakse
aga järgmist kahju: kõrwalised weikesed sibulad
wõtawad suuremate jõuu ära, nõnda et õitsemine
wähemaks jääb ja mõne aasta pärast weel ainult

haljast kašwude muru nähtakse. Umbes niisamuti kui tulp ja Hiatsint, saawad ka kašwatatud: Närtsisse, Tatsète, Ionkwille, Scilla, Krookus ja muud.

Liilie, (*Lilium*.) Palju sortisid. Kõik on ilusad aia ehted. Sibulad wõetakse iga 3 aasta järele maa sees wälja, kui warred ära on kuitwanud, ei lasta mitte kauem kui 4 — 6 nädalat kuitwalt seista ja istutakse siis jälle maha, kui wõimalik, siis mitte endise koha peale. Mendel on enamiste suurend, pakju soomustega sibulad, mida 4 tolli sügawalle istutakse, kuhu enne koredat jõe liiwa alla pannakse. Mõnused sortid on: Walge liilia (*Lilium candidum*), puhas walge, lõhnawa õitega; kulla-wöö liilia (*L. auratum*), walged lõhnawad õied, punase täpide ja kollase kriipsuga; tiigre liilia, (*L. tigrinum*) tulipunased õied, musta täpidega, seisawad 3 — 5 jala kõrguse warre otsas. Lehe hõlmade wahel on tal weikesed mustad sibulad, milledest teda rohkendada saab.

Gladiolus, (*Gladiolus hybridus*.) Sibulad hoitakse talwel kuitwa liiwa sees ehk ka tühjas kaštis, mida niisuguse koha peale pannakse, kus külma ega niiskust ei ole. Mai-kuu hakatuses kooritakse nad ära ja istutatakse oma kohale, 2 tolli sügawalle ja 1 jala kaugusele. Kuitwal ajal piab rohkestest kaštima. Sitsib Juuli- ja Augusti-kuus. Õied seisawad 2 — 3 jalga kõrge warte otsas, kobaraga kaupa koos. Wärawid tuli punasest kuni

walgeni. Sügisel kaewetakse nad ülesse lastakse tuule käes ära kuiwada ja lõigatakse warred 2 — 3 tolli sibulast eemal ära.

5. Mitme aastased lilled.

Kellel lille harimiseks wähje aega üle jäeb, sellel on kõige kasulikum, oma aeda mitme aastaste lilledega täita. Siin saawad mõned niisugused wälja walitud, mis kerged kasvataada, seal juures ilusad on ja meie talwe kergeste üleelawad.

Repiproos, (*Althaea rosea fl. pl.*) Tahab ramusat maad ja saab 6 — 7 jalga kõrgeks. Seeme külitakse Aprilli kuul taimpeenasse, istutatakse Maiuu lõpul ümber ja sealt Augusti-kuul oma kohale. Talweks kaetakse teda peenikese kuuse oksadega pakult kinni. Sellkombel kasvataades õitseb ta teisel aastal kõige ilusamine.

Mari-lill, (*Bellis perennis fl. pl.*) Kuitema seeme kewadel wara maha külitakse ja taimesid hoolega ümber istutatakse, siis hakkawad mõned juba esimesel jutwel õitsema. Nad seisawad ka ilma katmata üle talwe ja õitsewad siis lume minekust kuni teise maha tulemiseni.

Mai lillekene, (*Convallaria majalis.*) Tahab warjulist seisukohta ja lehemullaga segatud maad. Njab $\frac{1}{2}$ jala kõrguste lehtede wahelt Mai-kuul walged õie kobarad wälja, mis magusaste lõhnawad. Sigitada on teda kõige kergem juure mätta lahutamise läbi.

Meeles= pia, (*Myosotis alpestris*.) Saksa keele nime „Bergißmeinnicht“ järelle nimetadi teda siia maani „ära unusta mind mitte.“ Et see nimi wäga pikk on, sellepärast sai temale uus nimi „meelespia“ antud. Nende seeme külitakse Mai=kuul warjulise peenra peale. Ülestõusnud taimed istutatakse seal samas ümber ja paigutakse juwe lõpetuses oma kohale, mis ka poolwarjuline piab olema. Nõnda hoolitsedes õitsewad nad juba teisel aastal Mai kuust Juuni=kuuni. Sääraniis ilus ja kaswatusse wäärt on üks uus sort, mida aednikkude kunst sünnitanud, nimega *Myosotis alpestris* Juwel.“ Selle põesas ajab 40 — 50 aru, millel igaühel nii suur hulk weikseid õisi tiheda kobarana otsa kaswab, et see nagu üks õis paistab.

Türgi= ehk habeme= nell. (*Dianthus barbatus*.) Kaswab ka halwa maa peal üsna kenaste. Saab 20 tolli kõrgeks ja kannab wäga mitme wärwilisi õie kobaraid. Õitseb Juuni ja Juuli kuus. Kaswatakse nagu kepi roosi, wõib aga ka taimet peenrast koha oma kohale istutada. Ei kardada külma, siiski on kasulik teda mõne kuuse oksakesega kiinni katta. Pärast õitsemist lõigatagu warred ära, sest seemne kaswatajad nelgid kuuwawad teisel aastal enamiste ära. Seda on kõikide lillede juures tarwis tähele panna, et nad rohkem seemet ei kaswata, kui hädaste tarwis, sest seemne kaswatamine wõtab arwamata palju jõudu ära.

Dö-kannike ehk lõhnaja. (*Hesperis matronalis*.) Lepib iga kõlbliku maaga, 2 — 2^{1/2} jalga kõrge. Die kobarad walged ja lillad ja lõhnawad magusaste, nagu suwe lewkoï. Pärast õitsemist lõigatagu warred ära ja pantagu juure ümber ranu-mulda, mille järele uued juured ja wõsad sünniwad. Õitsemise aeg Juuni ja Juuli. Kaswatamine nagu Türgi nelgil.

Suwiste pühade roos, (*Paeonia chinensis* fl. pl.) Ka „pujeng“ ehk „peonia“ nimetatud. Kaswab päewa paistel ja pool warjus, lebib iga maaga ja õitseb ka üsna kuiwa ja lahja maa peal. Rohkendamine kõige kergem põesa lahutamise läbi. Seemned tõusewad teisel aastal pärast külmitst ülesse ja läheb siis 6 — 8 aastat tarwis, enne kui õitsemine algab. Wida kauem ta ilma liigutamata ühe koha peal kaswab, seda tugewamine ta õitseb. Kannatab meie talwe ilma katmata ära.

Floks ehk tuli lill. (*Phlox perennis*.) Õitseb suwel ja sügisel. Saab umbes 3 jalga kõrgeks. Died seisawad suure kobara kaupa koos ja on walged, lillad, joonilised, hele- ja mustjaspunased. Rohkendatakse juure wõsudest. Kannatab kõige pöuasemad suwed ära, mill teised lilled ei õitse.

Aurikel. (*Primula Auricula*.) Õitseb kewadel. Seemet on kõige parem wärskelt jadanud lume peale külida. Selleks lastakse mullaga täidetud külwi kastikese peale kord lund jadata,

külitakse siis seeme peale, kaetakse kast klaasi tükkidega kinni ja lastakse lumi aega mööda ära sulada. Kast pannakse kas labasse ehk tupppe, varjatakse päikese eest, hoitakse muld alati niiske ja riputakse alles siis, kui seeme idanema hakkab, peenikest liivast mulda peale. Üles tõusnud taimed istutatakse ümber. Tugewaks saanud taimed istutatakse Juuli-kuus selletarwis valmistatud peenra peale, mis pool varjulised ja vastu hommikut piavad olema. Talweks kaetakse neid kergelt kuuse oksadega.

Roosid. (*Rosa centifolia*). Roosid arvatakse kõige ilusamate lillede sekka, niiheaste õie ilu, kui ka lõhna poolest. Seal juures on nende kasvatus nii kerge, et see igauhe käes korda läheb. Nende juures ei ole muud kunsti, kui neid aeda ilusa koha peale hea mulla sisse istutada, õigi hoolega harvemaks lõigata ja talive külma eest kuuse ja kadaka oksadega varjata. Weikesel wiisil lillekasvatajale on niisugused sordid kõige paremad, mis ilma jätkamata juurest saadik täidetud õisi kasvatawad, nõnda et tema juure võrsid ilma parandamata ehk jätkamata rohendamiseks võib pruukida. Niisugust saadakse ka selle läbi, et hea roosi põesa oksad maha painutatakse ja mulda peale pantakse, kus siis oksale juured külge kasvavad. Kõige parem aeg on selleks õitsemise aeg ehk kohe pärast õitsemist. Järgmisel kewadel lõigatakse juurdunud oksad ära ja istutatakse oma kohale. Rooside lõikamist toimetata-

taske pärast õitsemist. Kõik wanad, kiburaks jäänud arud lõigatakse ära, niisamuti kärbitakse ka ära õitšenud okste otsad kuni esimese tugewa pungani maha. Mida tugewam kasv, seda pikemalt võib teda kasvama jätta, nõrgad kasvud lõigatakse aga lühikeseks, nõnda, et aga veel mõned terwed pungad seisma jäävad. Siis läheb kõik sahwat järele jäänud pungadesse ja teeb need tugewamaks.

Sügisel painutatakse põesad õrnalt maha ja kaetakse kuuse ja kadaka oksadega kinni, et kewadised ilma muutmised neile wigaga ei saa teha. Maha painutamise piab aga iga aasta ühele poole külge sündima, mitte ükskord ühele, teine kord teisele poole.

Georgine. (*Dahlia variabilis.*) Georgine on lilledes seas suure auu sees. Iga ramus, sügawaste kobedaks kaewetud aia-maa kõlbab temale ja kui seisukoht soe ja päewapaisne on ning ka õitsemise ajal kastmine ei puudu, siis võib temast Juuli- ja Augusti- mõnikord ka Septembri ja Oktoobri-kuu läbi toredat õie rikkust loota, kui õökülmad lubawad. Meie maal on tarwiline, teda enne maha istutamist pottides kasvama ajada. Siiski võib teda ka Aprilli kuul oma kohale istutada, piab aga õö külmade eest hoolega kinni matma.

Georgined istutatakse umbes 3 jalga üksteisest eemalle, weikesed sordid 2 jalga. Iga juurele pistetakse juba istutamise juures tugew kepp kõr-

wale, mis picaegu nii kõrgelle piab ulatama, kui lill kasvab. Selle kepi külge siutakse pärast kõik suuremad arud kinni, et tuul neid maha ei saa murda. Istutamise juures pannakse iga juurika ümber natukene liiva, süe tolmu ehk telliskivi jahu, mille läbi uued juured õige ilusad ja terwed kasvavad. Sügisel, kui esimesed külmad tulevad, mullatakse Georginiid õige tubliste, nõnda et juured kõige vähemalt $\frac{1}{2}$ jala paksuselt mullaga kaetud on. Kui külm juba õied ja lehed üsna ära on võtnud, lõigatakse warred üles aetud mullast saadik maha ja kaewetakse juured wälja. Juuresid lastakse tuule käes kuitwada, raputakse muld ilma kaapimata maha, lautakse mõne wana kasti sisse ja täidetakse waheruumid täieste kuitwara mullaga ehk turbla puruga. Kast wiiakse keldrisse ehk jahedasse kammrisse. Märtsi lõpul wõetakse juurikad kastist wälja, niisugused, mis warre äärest mädanema on läinud, wiistakse ära, teised ärbitakse narmastest puhtaks ja jautakse mitmeks, nõnda et iga osa külge tükk krooni, 1.—2. nähtawa iduga jääb. Reed istutakse siis hea mullaga täidetud pottide sisse, millele igauhele lai, õhukene kiwi haugu peale sai pantud. Kellel pottisid ei ole, see wõib hädapärast kõik ühte kasti istutada. Mai kuul, kui õo külmad mööda, toimetatakse järgmiselt: „Wõetakse pott kätte, pööratakse kummuli ja koputatakse poti äärega wastu lauda; kui sellkombel tomp wälja ei tule, siis wõetakse peenikene pulk ja surutakse sellega läbi haugu

wastu kiwi, mis selle jauks sinna sai pandud. Saadud mätas istutakse terwelt peenra peale, natukene sügavamalle, kui mulla pind pottis oli. Tuba potti istutades piab tähele panema, et juurika pealmine ots mulla seest paistma ei järe, waid kõige wähemalt 1 tolli paksuselt mullaga kaetud saab. Pärast wälja tulewad peenikesed juure wõsjud saawad ära lõigatud ja iga Georginele kõiges 1 — 3 pea aru jäetud.

Ühe kordse õitega Georgined kaswatatakse seemetest, umbes nii, nagu muid suwe lillesid. Nad ei ole aga poolt nii ilusad, kui täidetud- ehk paksu õitega.

V. Tuae-lilled.

1. Üleüldised tingimised.

Tahetakse, et tua lilled ilusaste ja rõemsaste piawad edenema, siis piab teadma, misjuguft mulda ja kui palju kastmist kellegile tarwis läheb. Mulda, millel kõik tarwilised olused sees on, wõime ainult mitmet sorti muldade kokku segamise läbi saada. Misjugused on: prügi-huniku muld, sõnniku muld, nõmme- ja lehe-muld, puu muld, muru muld, sawi ja liiw. Sga lille sort tarwitab ise-mõedulist muldade segamist.

Jseäranis suurt tähele panemist tarwitab poti lillede kastmine, ja wõib ütelda, et õieti kastmine

pea asi nende hoolitsemise juures on. Ärgu kastetagu mitte liig sagedaste waid harwalt, ja nõnda rohkest, et muld põhjani märjaks saab. Rõige sagedam wiga lillekaswatajate juures on, et nad pealt enamiste iga päew natuke wett panewad, mis aga mitte alumiste juurteni ei ulata. Selle järelbus on, et alumised juured ära kuiwawad ja mõnikord märjaks jaades mädanema hakkawad; mädanemine hakkab ka ülemiste juurte külge ja taim sureb aega mööda ära.

Teine wiga on, et kui taim kiratseb ja kollatama hakkab, et teda siis palju kastmise läbi püütakse aidata. Kümne poti-lille seast jäewad küll 9 tükki liig kastmise läbi haigeks. Ometi ei ole õieti kastmine nii liiga suur kunst, kui aga waewaks wõetakse, taimesid ja ilma hoolega tähele panna. Palawa ja päikese paistse ilmaga piab sagedamine kastma kui külma ja pilwes ilmaga. Keegi ei saa karwa peal ette määrata, kui sagedaste jeda ja kui sagedaste teist taimet tuleb kasta, sest et wee tarwitus igal aasta ajal isesugune on. Jäeb taim mõnel põhjusel haigeks ja ei kaswa enam, siis imeb ta palju wähem wett ära. Si anta siis temale aega, kõiki märga ära imeda, waid kastetakse weel rohkem, siis lähneb muld hapuks ja kui rutulise ümber istutamisega ei saa aidatud, lõpeb taim ära.

Need taimed, mis oma isamaal soodes kaswawad, tarwitawad rohkem märga kui need, mis kuiwa ja liiwase maa peal kaswawad. Nõnda

wõib siis ütelda, et üks taim märga, teine kuitwa
 mulda armastab. Taimedel, mis oma lehed tal-
 wel kautawad, nendel jätawad ka juured oma te-
 gewuse üsna seisma ja ei tarwita siis peaaegu
 sugugi märga. Kaswaja taimel ei pia aga muld
 ialgi nii ära kuitwama, et ta närtsima hakkab.
 Mulla wälimise näu järele ei wõi kastmise tar-
 witust määrata, iseäranis talwel mitte. 1. tolli
 sügawune järele katsumine annab kindla otsuse;
 on seal weel küllalt niiskust, siis ei ole tarwis
 kasta. Üks tingimine kastmise juures on, et wesi
 mitte tüwe äärde, waid rohkem poti ääri mööda
 piab saama walatud. Kasulik on ka see, kui
 muld pärast 2 — 3 korda kastmist, pealt koben-
 dakse ja tüwe poole pisut kuhja aetakse. Seda
 piab aga tükk aega pärast kastmist ette wõtma,
 kui muld heaste ära on tahenenud. Mis weesse
 puutub, siis piab iseäranis talwel tähele panema,
 et teda liig külmalt ei pruugita. Wesi piab kõige
 wähemalt nii soe olema, kui tua õhk, kus lilled
 kaswawad, jellepärast on kasulik, kastmise weele
 sooja wett jekka panna. Kangel kaswamise ajal
 kannatawad suurem osa lillesid, „sõnniku wett“
 wäga heaste. Küsimise peale: kas parem on pealt
 ehk alt walada, tuleb wastata, et ifka parem on
 poti äärt mööda pealt walada. Dmeti ei tee see
 mingit kahju, kui potid alustasjide peale pan-
 nakse ja wesi, mis alt wälja jookseb, umbes tun-
 niks ajaks tassi peale jäetakse. Mis tunni jook-
 sul sisse ei ole imetud, kallatakse ära. Üleüldse

ei tohi aga nõnda palju korruga walada, et weşi wälja jookseb, sest et see mulla ramu ära peseb. Esite kallatakse natuke, oodatakse, kuni see ära wajub ja kallatakse siis weel niipalju, et küllalt arwatakse olewat. Walada ei wõi ka siis, kui päike peale paistab ja poti soojaks on paistnud. Seisawad potid akna laua peal ehk mujal, kuhu päike palawaste peale paistab, siis on kasulik, neid mingi asjaga ära warjutada ehk lille pott terwelt ühe tühja suurema sisse panna, mis teda palawuse eest hoiab. Jäetakse niisugused tingimised tähele panemata, siis tulewad mitmed taime haigused ja rõemu asemelle saadakse poti lilledest ainult pahandust. Puhtad, waapamata ja wärwimata satwi potid on kõige paremad. Ummistanud ja wärwitud potid hoiawad niiskust liig kaua kinni, nõnda et muld hapuks läheb.

2. Sitsewad lilled.

Fukšia (Fuchsia) on üks armsamatest toa lilledest. Neid on wäga palju sortisid, mõned koguni punase ja kirju lehtedega. Teda rohken-
dakse oksadest, mis Weebruari- ja Märtsi-kuul rama-
musa, lobeda mulla sisse pistetakse ja istutatakse
siis kasvama läinud taimesid sagedaste ümber.
Muidu on teda wäga kerge kasvataada, üksi sel-
lega tehakse suurt wiga, et teda soojas tuas üle-
talwe hoitakse ja järele jätmata kastetakse. Sit-
semise järele kastetagu lille ikka vähem ja wä-
hem ning wiidagu teda talweks jahedasse, kül-

mata ruumi, näit. keldrisse. Rewadel istutakse nad ümber ja wiiakse jälle sooja tuppa afna alla.

Belargonie on kõwa tubase halwa seisuko- hale wastu panema. Teda rohkendatakse oksa- dest ja hoitakse esimesel aastal õitssemise eest sel- lega, et õie nupud ära lõigatakse. Talwel hoi- takse teda jaheda koha peal. Tema kasvamise mullaks on soovitaw: 2 osa lehe-, 2 taimelawa-, 1 osa nõmme mulda, 1 osa liitwa ja 1 osa süe- puru.

Begonia. Wäga mitme sugused, enamiste wärwiliste ja kirju lehtedega. Lehe- ja nõmme- muld, liitwaga segatud on temale meele järele. Lehed saagu tolmust puhtad hoitud. Rohkenda- takse lehtedest, mis labas ehk soojas tuas lapiti niiske, liitwase mulla peale pannakse, kus ta omale juured alla kasvatab, nõnda et ühest lehest wa- hel mitu taime saab. Iseäralik ilus on „Bego- nia Reks.“ Tarwitab rohkeste wett, mõnikord ka ramu-wett.

Krisantemum, (Chrysanthemum.) Kena põe- jas Astre sarnase õitega, sellepärast mõnel pool ka „tua-aster“ nimetatud. Armastab kobedat aia mulda ja rohkeneb oksakeste läbi. Istuta- takse teda kewadel õune ja sügisel jälle tuppa, siis õitseb ta peaaegu talwe läbi. Pärast õit- semist hoitakse teda kewadeni jahedas tuas.

Oleander, (Nerium Oleander). Sied wal- ged ja roosad, hea lõhnaga, aga wäga kihwti- sed. Oksad pistetakse klaasi sisse, mis liitwa ja weega on täidetud. Wee sisse pannakse mõni

puu süsi, mis igal nädalal tuleb uuendada. Niipea kui oks uusi lehti hakkab ajama, on ta juurdunud ja istutatakse teda siis mulla sisse, mis soo mudast ja limast, sõnniku mullast, liivast ja natukesest sawist on kokku segatud. Suwel kastetakse nii palju, et järg alustasjäs seisab. Rohke päikese paiste ja palawa weega kastmine aitab õitsema ajada.

Raktus, (Cactus). Raktuse sordid kasvavad liivase nõmme-mulla sees, millele tellis- ehk lubjakivi tükikesi sekka on segatud. Täiel kasvamise ajal nõuab ta ka sõnniku wett, aga parajalt wähe kastmist ja palawat päikese paistet.

Neid on mitu tuhat seltsi. Kera sarnased, worsti moodi, mõned liikmetest lautud hunikud, teised just kui lehe kandjad puud ja harulised põesad j. n. e. Rohkendatakse oksadest ja harudest, mille lõike kohad enne ära lastakse kuitwada, kui mulla sisse istutatakse. Ületalwe hojdmine tuas.

3. Leht-taimed.

Aloe ja Agawe. Mõlemad kaunis ühte moodi, nõuawad palju soojust ja päikese paistet, aga wähe märga. Armastawad muru- ja sõnniku-laba mulda, rohket liiwa, potikillukestega segatult. Sigitakse wõsudest, mille lõike koht enne istutamist ära kuitwatatakse.

Loorbeer, (Laurus nobilis). Tarwitab rasmusat mulda, juwel rohkestes ja talwel wõimalikult wähe wett. Glusa wormi saamiseks piab

kehadel tema oksid jagedaste lõikama. Ületalve hoitakse teda jahedas kohtas, kus palju üle 2° R. sooja ei ole. Okshakused tipitakse kobeda laba mulla sisse, kus nad hõlpsaste juurduvad.

Mirt, (Myrthus.) Tarvitab sarnast hoolitsemist, nagu Voorbeer.

Palmid. Armastavad parajat soojust, umbes 12 — 15° R. Hea ramu-muld, millele natufene sawi sekka segatakse. Neid ei pea mitte iga aasta, vaid 2 — 3 aasta takka ümber istutama. Pealmine mulla kord kratsitakse aga iga aasta pealt ära ja pannakse uus, ramus asemelle. Suwel on sõnniku weega kastmine hea. Lehti pestagu jagedaste ja pritsitagu neid iga päew udu-pritsiga.

Gummi-puu, (Ficus elastica.) Nõuab lehe ja nõmme-mulda natufese sawiga segatult. Sigineb okshakestest, mis taimel labasse tipitakse ehk otja pidi wee klaasis juurduma aetakse, kuhu igal nädalal uued puu-süe tüfid sisse pannakse, mis mädanemise eest hoiawad. Istutatakse iga aasta Mai-kuul ümber paraja juure poti sisse. Lehti tuleb jagedaste leige weega pesta.

4. Lilled ümber-istutamise.

Wanemate taimede ümber istutamist on kõige parem kehadel ette wõtta, kui nad uueste kasvama hakkawad. Suwel on jeda kardetawam teha, sest et juured kasvamise ajal eksitatud saawad ja wõib jeda üksi siis, kui taim juba haige on. Ümber istutada on siis tarwis, kui mulla tomp

juba juuresid läbi täis on, ja need mööda poti seinu endid tubliste laiali on lautanud. Peale selle piab ta ka siis ümber istutatud saama, kui muld pottis liig kastmise läbi hapuks on läinud, mida sellest tuntakse, et taimedel nõrk, kahwastand rohiline nägu on ja uusi kasusid enam juurde ei tule. Hapuks minemist võib sellega kõrwale hoida, et mullale puu süsja ja süe pulwert sisse segatakse.

On muld hapu, ja ei taheta ümber istutada. siis võib mõnikord mõnda taimet selle läbi peasta, et muld 50° R. sooja weega ära pestakse, see on: walatakse pealt nii kaua, kuni alt wälja tulew weefi selge on.

Uus pott wõetakse ikka natukene suurem, umbes nõnda, et juure mättale $\frac{1}{2}$ tolli uut mulda ümber-ringi saab, pannakse wee haugu peale kumer poti tükk ehk kiwi kild, siis weel poti suuruse järelle $\frac{1}{2}$ — 1 tolli paksume kord kiwi puru ja mõni süfi, ning siis nõnda palju mulda, et lill nii sügawalle seisma tuleb, nagu enne. Sellejärele surutakse ümberringi ruum mulda täis. Wana tombe küljest tuleb enne istutamist lahtine muld ära wõtta, et uuel rohkem ruumi oleks; juurdunud maa jäetakse aga terweks. Istutamise järelle kastetakse esite wähem, kuni taim jälle täie hooga kasvama hakkab.

5. Namntamine.

Selleks on wäga hea niisuguse weega kasta, mille sees wärsket, joolamata liha on pestud.

Wägewat ramu-wett saadakse järgmiselt: pannakse mõne wana nõuu sisse wärsket lehmasõnnikut, tui-ehk kana sõnnikut, ka lamma sõnnikut ja werd, walatakse wett peale, klopitakse heaste segamine ja lastakse ära selguda. Tähele tuleb panna, et sarnast ramuwett ainult kangel kaswamise ajal ja weiksel mõedul wõib pruukida. Niisugune kastmine ajab kangeste kaswama, rohkestes õitsemas ja aitab täielikka õisi sünnitada.

VI. Lühikene tööde meelde tuletaja.

1. Sügisel hilja.

(Kesk Septembrist kuni Oktoobri lõpuni.)

Üleüldised tööd: Tühjaks saanud maad ümber kaewada ja sõnnikut panna. Ramu-mulla kuhjad ära segada. Rewadeks labade mulla korda seadmine; maha langenud lehed ära riisuda ja muru maad puhastada. Maa kraawitamine ehk sügawaste ümber pöörmine.

Röögi aedas: Talweks pantawad wiljad, nagu kapsad, selleried, porgandid j. m. üleswõtta ja keldrisse wiia. Maasika peenrad peenikese sõnnikuga katta. Spargeli warred ära lõigata, maa kobedaks teha ja lühikese sõnnikuga üle riputada. Sooja koha peale kewadeks peterjilijid, karottijid ja sibulaid külida.

Puuwilja aedas ja puu koolis: Seemneid korjata ja ka külida. Noori puid müümise

ehk istutamise jaoks wälja kaewada ja hoolega otsapidi mulla sisse matta. Talwe õunte maha wõtmine, puude puhastamine, mulla kobendamine puude ümbert ja istutamise haukude kaewamine.

Lille aedas: Georgined kaewetakse wälja ja wiitakse talwe forterisse, niisamuti ka Canna ja Gladiolus. Peenarte tegemine lille sibulate jaoks ja nende maha istutamine. Koosi põesad wabastakse lehtedest, painutakse maha ja kaetakse finni. Ornemad talwe lilled kaetakse peenikese kuuse ja kadaka oksadega. Talwe lille peenraid wõib ka hakkida ja ramutada, ehk küll kewade selleks parem on. Nende lehti ja warssi ei pia sügisel ära lõikama waid kewadel. Talwe lehwkoid ja kuldkannid ehk Goldlack'id istutakse potidesse. Tua lilled, mis weel wäljas oliwad, wiitakse tuppa ja kastetakse neid nüüd õige wähe.

2. Tööd talwel.

Üleüldised tööd: Maa ümber pöörmine, ja ramutamine, kui see wähe sulane juhtub olema. Hiired tulewad ära püüda, kus neid aga näha on, seemned puhastada, õle mattisid walmistada, waiasid teritada j. m. selle järele.

Keldrisse wiitunud kaswud ja juured tulewad mädanema läinud osadest ära puhastada.

Wilja puu aedas tuleb sagedaste järele wadata, kas ehk jäneseid kusagilt sisse peajewad.

Tua lilleid tuleb õige kasinaste kasta ja tähele panna, et nad wäga soojas ruumis ei seis-

3. Tööd kewade algusel. (Märtsi kuul.)

Mulda sõeluda labade jauks, kuhu warased aiawilja- ja lille-seemned külitakse.

Röögi aedas tehtakse esimesed peenrad salati, erneste, spinati j. n. e. jauks, kui ilmad lubawad ja külwatakse neid ka maha. Peale selle tuleb küislauku maha tippida, röödiseid labasse ehk sooja koha peale peenrasse külida, kortsoneerisid ehk must-juuri külida, maasika peenrad puhastada ja kobendada. (Muidugi mõista, ikka siis, kui kewade seda lubab, nagu sagedaste näha on olnud.)

Puukoolis hea ilmaga noori puud lõigata, kirsisid jätkata, kui maa tahe, siis puud istutada, sügisel külwatud peenraid pealt kobendada ja peenikese sõnniku puruga üleriputada, pookoksi ehk jätkusid lõigata ja keldrisse wiia. Wanad puud tulewad puhastada ja koort niipalju kui wõib, ära kaapida.

Lilleaedas lõigatagu ilu-põesaste seesst kuivanud ja wigased oksad ära. Oma kohale külitud wõiwad saada: Küttele kannus, lõhnaw ernes, Sberis ja Keseeda. Mitmeaastaste lillede ümberistutamine. Nuriikleid ja nelkisid wõib ka nüüd külida.

4. Tööd kewadel. (Aprill).

Üleüldised tööd: Labade ja külwi peenrate walmistamine, teede puhastamine, muru platside rehitsemine ja tuhaga üle külimine.

Röögi aedas külwatakse oma kohale: sibu-

lad, porgandid, peedid, erned ja juwe rõikad. Muru-lauk ja muid würtsi kaswusid istutakse ümber. Kõrwitsa seemned pannakse pottidesse.

Buukoolis: lõikamine, jätkamine, puude ümber istutamine, marja põesaste wõsude maha panemine. Wanemate puude ümber jätkamine (Apr. lõpul), wesi wõsude wälja lõikamine, noorte puude krooni korraldamine ja marja põesaste lõikamine.

Lille aedas: paljude lillede külumine taimede peenrasse; mis wäga õrnad ei ole, külitakse oma kohale. Georgined saawad puhastatud ja pottidesse istutatud. Poti lilled saawad hoolsaste kastetud ja pestud, sooja wihmaga koguni õue wiidud. Kõrge tüwelised roosid peastetakse kätte alt, lõigatakse ja siutakse tugide külge. Talwe lille peenrad saawad nüüd kobendatud ja korda säetud. Mlati haljaid ehk okas-puid on Aprilli lõpul kõige parem istutada. Sügisel kaswatatud liblik-lille taimed istutakse nüüd oma kohale. Georgined, mida öökülmade eest katta suudetakse, wõib ka juba nüüd wälja istutada.

5. Tööd kewadel ja juwe algusel.

(Mai hak. kuni Juuni hak.)

Üleüldised tööd: Peenarte kobendamine, rohust puhastamine, kuiwa ilmaga õhtul ja hommikul kasta, teed puhtad hoida. Tühjaks saanud peenrad ramu-mullaga ramutada ja jälle täis külida ehk istutada. Öö külmade eest kōiki, mis tarwis, wõimalikult warjata püüda.

Röögi aedas: Mööda läinud kuu töösid edasi toimetada, Mai keskajal tulewad krupp- ja lati uad maha teha, külitakse kurtisid ehk istutatatakse enne- malt külitud taimed wälja. Maasikate wäädid ära lõigata, lati-ubadele latid ja ernestele wa- binad panna.

Wilja-puude otsast hoolega ussid ära korjata, koore sisse pragusid tõmmata, kus jeda tarwis paistab olewat.

Lille aedas; Pärast 15. Maid wõib Geor- gined wälja istutada, niisamuti ka tua lilled, mis sulweks õime tahetakse panna.

Taime peenras kaswatatud lille taimed istu- takse oma kohale, kui nad juba nii suured on. Kõik asjad piawad nüüd lille aedas kõige ilusa- masse korda seatama. Hoolas kastmine on pea asi. Ära õitsenud Hiatsintid ja Tulp'id wõe- takse wälja, pannakse kusagille kõrwalise koha peale mulla sisse, kuni lehed ära kuiwawad ja wiiaakse siis pööningulle. Tühjad peenrad aga istutatakse kohe uusi taimesid täis.

6. Suwel. (Juuni ja Juuli.)

Üleüldised tööd: Peenarte siblimine ja ro- hust puhastamine, kastmine ja uulitsate puhtaks hoidmine. Uueste külwatud peenrad riputatatakse mädanenud sõnniku puruga üle. Kaswusid, mis jeda nõuawad, wirtsa weega ja ramu-mullaga ramutada.

Buukoolis: Rewadel jätkatud puude lahti

peastmine. Kõrvaliste juure võsude ja üle aru oksade ära lõikamine. Wana wilja puude ramutamise wirtsuga.

Lille aedas: Tugi tarwitajad lilled finni siduda. Georginedele j. m. antakse sõnniku wett. Kooside okuleerimine. Mõned kahe aastased lilled tulewad nüüd külida, et sügiseks parajaid taimesid saada. Mooside keetmine marjadest.

7. Suwe lõpul. (August.)

Tühjaks saanud peenrad ümber kaewada ja sõnnikut panna, ramu-mulla hunikud läbi rajuda ja wirtsuga kasta. Hekid ja oksapuud lõigata ja kõiksugu walmiss saanud seemneid korjata. Uusi maasika peenraid asutada ja taimesid uueste istutada.

Moored puud tulewad laasida, lahti wõtmata jätkatud puud lahti peasta, wanu puud, mis ei kanna, võib puhastada. Marjadest sahwiti pigistamine ja moosi keetmine. Warase puu wilja maha wõtmine. Ületalijeid lillefid ümberistutada.

Lille aedas saab kobendamist ja sidumist edasi toimetatud. Ära õitsenud lilled lõigatakse maha ehk kistakse wälja ja istutatakse uued asemelle, kui tagawara on. Raskestes koormatud wiljapuudele tued alla panna. Mahakukkunud õunade kuuwatamine.

8. Sügisel. (September.)

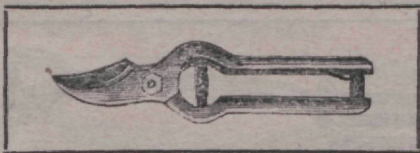
Üleüldised tööd: Peenarte valmistamine sügisel külamise jaoks. Seemnete korjamine. Kõik

peenrad, milledele talweks kaswud peale jäetwad, weel kord heaste kobedaks hakkida. Petersili, porro ja sellerie juured kaewetakse wälja ja istutakse kasti sisse, et talwel ka haljast wõtta oleks.

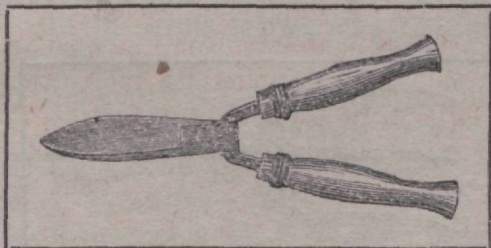
Puu wilja maha wõtmine ja kuiwatamine.

Lille aedas tulewad talwe lewkoid, kuldkan-
nid ja nelgid pottidesse istutada.

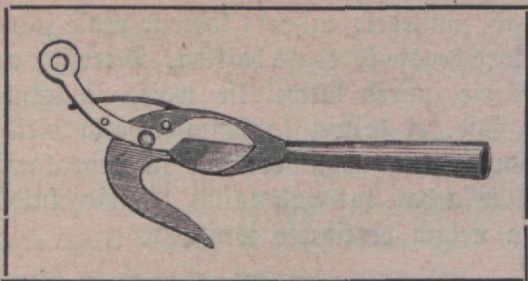
VII. Mia tööriistad.

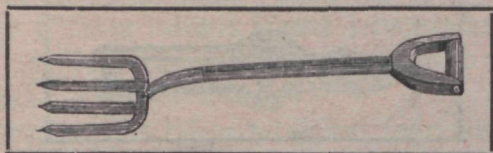
1. Weikjed käärid oksade ja juurede lõikamiseks. Tarnilik igale aiapidajale. 9 tolli pikad.

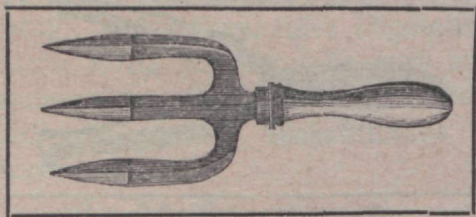
2. Suured käärid heki, lõikamise jaoks. Tarni-
lik nendele, kes hekkisid ehk siht- ehk rida-põesaid kas-
watawad. Ühes päradega umbes 21 tolli pikad.

3. Ladwa käärid, milledega kõrge puude kašwufid kärbitakse. Pannakse pika lati otsa ja löigatakse nõbrist tõmmates.

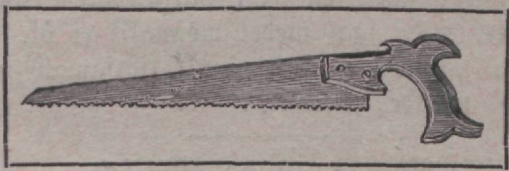
4. Mulla kaewamise hart. Tema abil on hõlpsus mulda rohu-juuredest puhastada. Ühes warrega neli jalga pikk.

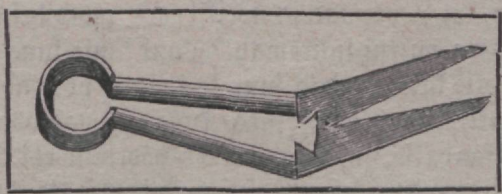
5. Käsihart, maa koberdaks tegemiseks ja muldamiseks. 10 tolli pikk.

6. Raudkäpp, rohu tükumise juures mulla siblimiseks. Umbes 8 tolli pikk.

7. Käsi jaag, oksa lõikamiseks. Umbes 16 tolli pikk. On tarvilik igale aiapidajale.

8. Rohu lõikamise käärid. 12 tolli pikad.

9. Käru, paraja kästiga ning wähelise laaiwitjalise rattaga.

10. Lai terasest labidas, mulla pillamiseks.

11. Kitkas, lihtne labidas, puude ja põesaste ülesse kaevamiseks j. m.

12. 1 Raud-riha ja paar puu-riha.

13. Künde-roop ehk soone-roop, herneste ja ubade külwamise ning muldamise jaoks.

14. Kastmise kann, ühe peenema ja ühe jämedama puitsiga.

15. Kande=raam, mulla ja muu asjade kand= miseks.

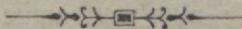
16. Uulitsa puhastamise raud.

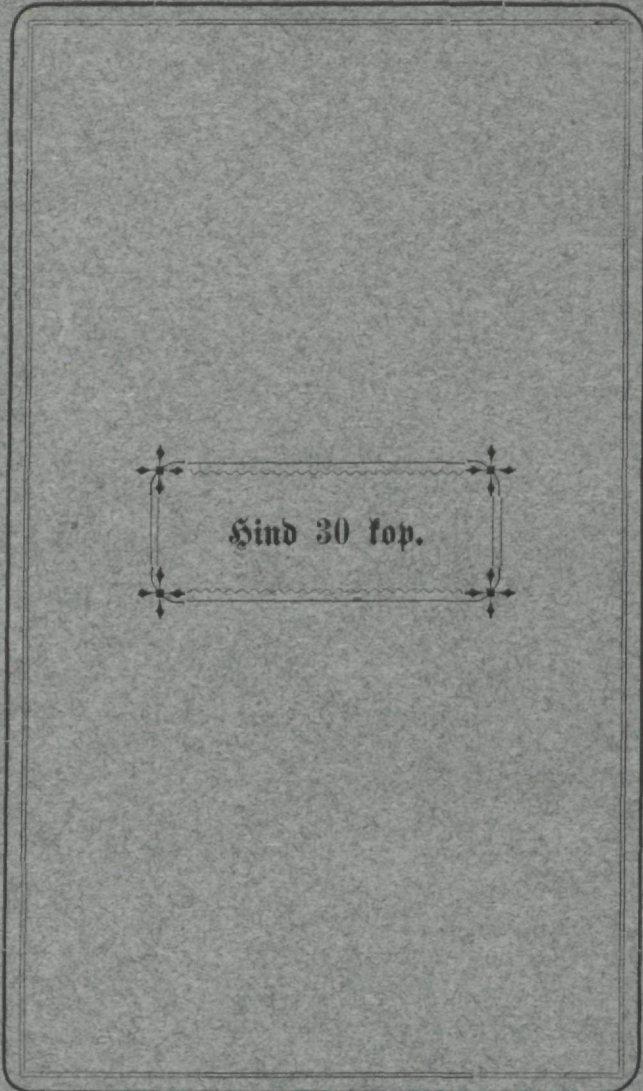
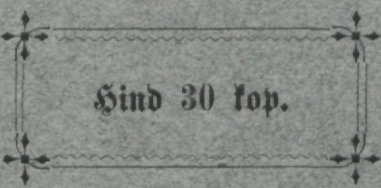
17. Kõrge trepp, mille pealt puu oksid löi= gatakse ja õunu ning marju maha võetakse.

Miatöö jaoks on veel palju rohkem riistaid olemas, mida igal mehel võimalik ei ole kätte saada. Mina olen siin ainult lihtsamaid nime= tanud, meelde tuletuseks.

Hoorte puude ostmisest.

Sunapuude ostmise juures on tarvis tähele panna, et nooremad ja weiksemad puud kasuliku= mad osta on kui suuremad. Puud, mis kaua aega puukoolis kasvunud ja juureks saanud põevad kaua ja maksavad kõrget hinda, kuna pisemad odavalt kätte saadakse, millede juures põdemist ehk kängu jäemist tundagi ei ole, kui neid hoolikaste istuta= takse. Sõrme jämedused ja ühe kuni kahe aastase krooniga puud on kõige kasulikumad istutamiseks osta. Istutamise aeg on sügisel Oktoobri kuus ja kevadel Aprilli kuus. Puud, mis lageda ja lahja maa peal kasvavad, lähivad alati heaste kasvama, aga need mis ramusast mullast ja soojust aiast toodi kivistavad sagedaste ära.

A double-line rectangular border with rounded corners frames the entire page.
A decorative frame with four ornate corner pieces and wavy horizontal lines encloses the text.

Sind 30 top.

